

**UNIVERSITAT
JAUME I**

**TREBALL FI DE GRAU
GRAU EN HISTÒRIA I PATRIMONI**

**TÍTOL: Carles Sarthou Carreres, biografia d'un escriptor intel·lectual arrelat a la
seua terra**

REALITZAT PER: Arturo Martínez Carda
TUTORITZAT PER: Dra. María Rosa Monlleó Peris

CURS 2014-2015
11-Novembre-2015

Índex

Agraïments	1
Resum	2
Abstract	2
Introducció	3
1. Naixement i família.....	6
Arbre Genealògic de la família Sarthou	10
2. Generació intel·lectual	11
3. Carles Sarthou i Lidia Vila, un matrimoni burgés.....	17
4. Activitat intel·lectual.....	29
5. Activitat política i econòmica a terres de Castelló.....	34
6. El lent camí de l'emancipació de les dones: de l'àngel de la llar al vot femení en la Segona República	42
7. La mort de la mare, el pare i la filla.....	47
Bibliografia.....	56
Apèndix documental.....	58
Apèndix fotogràfic	61

Agraïments

He d'agrair a Rosa Monlleó la seua ajuda en aquest treball, per haver-me guiat en la temàtica i també per l'assessorament en trobar bibliografia i fonts així com en l'ajuda posterior per a les correccions metodològiques i formals per dur endavant aquest projecte. També al director de l'arxiu municipal de Vila-real, Vicent Gil, pels seus consells i l'oferiment de les fonts que conté a l'arxiu, entre elles el valuós diari de Lidia Vila, l'esposa de Carles Sarthou Carreres.

També desitjaria agrair a l'associació fotogràfica Sarthou Carreres i a Victor Vilanova del col·legi Carles Sarthou de Vila-real, les fotografies, documents i llibres que m'han prestat per poder realitzar aquest treball.

Per concloure, també voldria donar les gràcies a la meua parella i a la meua família pel suport que sempre m'han mostrat.

Resum

Carles Sarthou Carreres, el nostre biografiat, va nèixer a Vila-real, al si d'una família de comerciants d'origen francès. Aconseguí el títol d'advocat i es doctorà en dret, després passà a ser jutge en Vila-real i secretari judicial en Borriana i Xàtiva.

Va conèixer a la seua dona, que era originària de Barcelona, per casualitat a les festes de Vila-real; amb ella va formar una família, ja que tingueren tres filles i un fill. Amb la família compartí els seus gustos per la fotografia, viatjant als diversos pobles de la comarca de Castelló per conèixer els diversos paisatges.

La seua dedicació a Vila-real i sobretot a Xàtiva, on va viure la major part de la seua vida, el convertiren en fill predilecte de les dues ciutats, on a més a més té un carrer amb el seu nom.

En la seua vida va passar per diferents etapes, algunes més bones gràcies al seu treball com a jutge que permetia a la família disposar d'un bon capital i altres etapes més roïnes com la mort de la seua filla o les penúries econòmiques que els obligaren a abandonar la casa de Vila-real i més tard la de Borriana.

Paraules clau: Biografia, Sarthou, Jutge, Família, Vila-real.

Abstract

Carles Sarthou Carreres was born in Vil-real, in a family of retailers of french origin. He became the title of lawyer and a doctorate in law. He was the judge of Vila-real and the court cleerk in Burriana and Xativa.

He meet casually, his wife in a celebration in Vila-real. He build a family with her and became three daughters and a son. Together with his family they enjoyed the photographie, traveling all over the towns in the region of Castelló in order to know the differents landscapes.

His dedication to Vila-real specially in Xàtiva, where he lived most of his life, named him a favorite son of these cities. Even these cities named a street in his honor.

He had different stages in his life. The good ones thanks his work as judge, so that it allowed his family to have a substantial capital but also he has a bad stages like the dead of his daughter or the financial problems. This forced him to leave the home in Vila-real and later also the house in Borriana.

Keywords: Biography, Sarthou, Judge, Family, Vila-real.

Introducció

En aquest treball es pretèn mostrar una mica de la vida de Carles Sarthou Carreres, exposar qui va ser aquest personatge, descobrir quines activitats va dur a terme per rebre l'honor de ser fill predilecte de Vila-real i Xàtiva. També s'intentarà contextualitzar el període en el qual va viure el nostre personatge i com els problemes de la seua època van afectar la seua vida.

El motiu pel qual he escollit aquest tema és per un sentiment d'identitat amb la meua ciutat (Vila-real), ja que aquest va ser un home molt important tant per a Vila-real com per a Xàtiva, a més a més, l'absència d'una biografia, convertia a aquest personatge tant il·lustre en un bon repte per a un historiador.

A través de l'estudi de tota la documentació i després d'haver reflexionat sobre tot l'esdevenut, estem en disposició d'establir una sèrie d'hipòtesis de treball.

La primera hipòtesi que volem tractar és la relació que manté el matrimoni durant les diferents etapes de patiment i felicitat, així com la relació que tenen durant els períodes en els quals Carles està treballant o estudiant.

Una segona hipòtesi és aclarir i recompondre la família, ja que no queda molt clar qui és cada membre de la família i quin és el seu origen, també hi ha molta confusió respecte al nombre de fills que va tindre la parella.

La tercera hipòtesi a tractar és el sofriment que va patir la parella en perdre una filla en l'incendi d'un cinema.

La quarta hipòtesi tractarà l'activitat política a la província de Castelló durant el període en el qual el matrimoni dels Sarthou va viure.

Finalment, altres hipòtesis que s'aniran aclarint al llarg del treball són la generació intel·lectual a la qual va pertànyer Carles Sarthou; la vida quotidiana i el nivell d'instrucció a Vila-real a través del carrer on van viure i finalment les temàtiques més importants en les obres de Carles Sarthou.

La metodologia utilitzada per posar a prova les anteriors hipòtesis, parteix d'una rigorosa investigació de les fonts utilitzades (documentació específica sobre el tema, trobada en arxius provincials i locals, bibliografia, premsa i revistes). Les fonts directes utilitzades són el diari de Lidia, el registre parroquial i civil, així com diferents diaris *La Provincia*, *El Heraldo*, *La Unión* o revistes *Arte y Letras* (1911-1915), *Revista de Castellón* (1912-1914), diversos números del *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura* i per últim les fotografies de l'Associació Fotogràfica Sarthou Carreres.

A través de tots els documents extrets d'aquestes fonts, hem procurat realitzar una anàlisi minuciosa i crític de cadascun d'ells amb la finalitat de conèixer detalladament la finalitat, les idees i actuacions i els interessos socioculturals que van confluïr en el desenvolupament dels esdeveniments investigats.

Per a la nostra investigació hem tingut en compte les aportacions del Materialisme històric i de l'Escola dels Annals. A més a més, cal destacar que des dels anys 80 han penetrat a Espanya les noves corrents historiogràfiques representades pel que s'anomena la Nova Història i que ha girat al voltant de les aportacions teòriques i els debats suscitats per Stone, la microhistòria, la Tercera Generació dels Annals i l'Escola marxista anglesa. Aquests corrents historiogràfics mantenen en el mateix espai d'importància els aspectes econòmics i ideològics junt amb els polítics i culturals. També es té en compte la història de la vida quotidiana, dintre d'una renovada història social, que introdueix nous temes com la història oral, la de gènere, la de la família i la de l'anomenada «gent corrent».

Aquesta història sociocultural de la vida quotidiana pot ser un terreny privilegiat per a l'estudi dels comportaments socials i de les xarxes que s'estableixen en diferents àmbits de la societat, a banda que permet aproximar-se a les forces profundes que recorren la societat i la configuren. A partir del local, de la microhistòria, es pot donar llum als grans processos i posar al descobert el canvi social com es concretava en la vida dels subjectes anònims i el que implicava per aquestes persones. En conclusió, es tracta com afirma l'historiador basc Luis Castell de donar «una imagen con rostro humano de la evolución histórica».

Dintre d'aquests corrents també la biografia cobra sentit, donat que es reconeix a l'individu com a protagonista de la Història en decidir el camí que deu emprendre en cada moment. Encara que el subjecte històric estiga condicionat pel període en què li ha tocat viure, no està determinat totalment per elles. La biografia, l'experiència subjectiva dels individus es convertirà en el concepte estrella de la historiografia, tal com apunta la historiadora Elena Hernández Sandoica, ja que suposarà l'exhibició pública del privat i des de la Història de gènere es considerarà que «el privat és públic». D'aquesta manera la biografia expressa la relació estreta, indissoluble entre el general i el particular, entre l'experiència viscuda i el seu context. Com afirma l'historiador Bernard Guenée el destí d'una persona pot ajudar a comprendre la història del seu temps, però inversament, la història del temps en el qual ha viscut el biografiat permet comprendre el destí d'una

persona. Per aquest motiu hem intentat situar històricament la biografia de Carles Sarthou Carreres (Castells, 1995; Hernández & Langa, 2007; Burdiel, 2014).

Partint de les tendències historiogràfiques anteriorment citades, hem pretès compaginar els següents mètodes d'investigació:

Analític: Realitzant una crítica externa dels documents utilitzats, així com de la procedència i classificació dels mateixos per poder analitzar el significat de cada text segons el context històric en el qual està situat.

Sintètic: A través de l'estudi global dels esdeveniments històrics, de les seues causes i conseqüències hem pogut obtenir una imatge global que ens ha fet entendre la realitat de l'esdevenint.

Dialèctic: Amb aquest plantejament, s'ha pretès realitzar l'estudi de les relacions i l'associació dels esdeveniments i les idees, tenint en compte les coincidències, contradiccions i interessos que subjauen sota les idees i dels fets.

Estructural: Aquest mètode ens ha permès l'estudi integrat de totes les activitats humanes, el que facilita la comprensió interactiva dels aspectes polític, social, econòmic i cultural.

Cronològic: L'enquadrament cronològic ajuda a situar les idees socials i polítiques en el temps històric en el qual es desenvolupen.

Quantitatiu: Hem aprofitat les dades obtingudes al llarg de la investigació per establir gràfics i percentatges.

Comparatiu: La informació i les dades obtingudes ens ha permès fer una comparació amb les obtingudes per altres autors.

1. Naixement i família

En aquest capítol anem a parlar dels orígens de la família Sarthou i a presentar als diversos membres de la família que apareixeran al llarg d'aquest treball, centrant-nos en la figura de Carles Sarthou.

Segons Olivier Baulny els Sarthou eren successors de Jean-Baptiste, comerciant, que pertanyia a una família francesa que provenia de la regió de Béarn, els habitants de la qual es van establir a Vila-real i la Vall d'Uixó a partir de 1767 (Gil, 2010).

Eren les vuit del matí del 3 de novembre de l'any 1876 quan naixia al carrer Major Sant Jaume, 37 de Vila-real un xiquet anomenat Carles Sarthou Carreres. Aquest era fill de Carles Sarthou Monfort i Rosa Carreres Monllade, tots dos naturals de Vila-real.

El pare tenia com a professió passant de notari, mentre que la mare era mestressa de casa. Per una banda, els avis paterns eren Pascual Sarthou, notari i natural de Vila-real, i Maria Remedios Monfort, que era natural de València i es dedicava a llabors de casa. Per altra banda, els avis materns eren Vicenta Monllade, que era mestressa de casa, i natural de Vila-real, i Julio Carreres, comerciant natural de Blanes, terme municipal de la província de Tarragona.¹

Carles va ser batejat el dia 4 de novembre de 1876 sent la padrina Maria Remedios Monfort (àvia paterna). Son pare el va inscriure en el registre el dia 5 d'aquest mes.

Carles va realitzar els estudis primaris en l'escola de Vila-real, es graduà en batxillerat l'any 1893 a Castelló, quan l'Institut d'Ensenyament Secundari estava en la plaça Santa Clara; aconseguí el títol d'advocat en la Universitat de València l'any 1901 i es va doctorar en dret a Madrid l'any 1904 (Vilanova, 2005). Va ser jutge a Vila-real de 1905 a 1909 i passà a exercir la Secretaria Judicial de Borriana i en 1920 en Xàtiva. De la carrera judicial es jubilà a Vicalvaro (Madrid) en 1946.

---

¹ Partida de naixement Carles Sarthou Carreres, es pot consultar a l'apèndix documental, p. 58)

Carles Sarthou vestit de doctor en Dret per la Universitat de Madrid. Font: 25 aniversari CEIP Carles Sarthou p.111

Els pares de Carles Sarthou Carreres van tindre tres filles i dos fills. Les filles es deien Maria Sarthou (Lidia vila, 29), Rosa Sarthou (Lidia vila, 33), i Pilar Sarthou (Lidia vila, 68). Els dos fills eren Carles Sarthou i el seu germà Vicente Sarthou, aquest va ser fiscal, advocat i poeta. Com podem observar la família Sarthou treballava en diferents càrrecs de justícia, però com bé diu Olivier Baulny la seua ascendència era de comerciants.²

Vicente Puchol Soliva i Isabel Sarthou Saones van tindre dos fills:

1. Santiago Máximo Puchol Sarthou (1820-1897) empresari i terratinent.
2. Vicente Puchol Sarthou (1821-1895) empresari, navilier i terratinent.

Aquest segon fill es casa amb una cosina seua, Emilia Sarthou Monfort, germana del pare de Carles Sarthou Carreres. D'aquest matrimoni van nàixer Santiago Puchol Sarthou, del qual no tenim més dades i Vicente Puchol Sarthou (1862-1956) navilier i

---

² Ho podem comprovar als llibres *Vila-realencs per a recordar* (2006) i *Vila-realencs per a recordar II* (2011) de Onofre Flores, on apareixen xicotetes biografies dels Sarthou.

terratinent, en el qual l'atzar va voler que compartira el mateix nom i els mateixos cognoms que son pare.

Per altra banda tenim a un altre germà de Carles Sarthou Monfort, Julio Sarthou Monfort, el qual es casà amb Josefa Francesc Macía, d'aquest matrimoni va nèixer Carles Sarthou Francesc (1876-1936) enginyer i impressor.

Per últim cal mencionar a Enrique Sarthou Monfort, capellà i oncle de Carles Sarthou Carreres.

Aleshores queda demostrat que la família Sarthou era una família acomodada, ja que disposava d'una bona situació social i econòmica gràcies als seus negocis com a comerciants. Circumstància que va permetre que diversos membres de la família tingueren estudis universitaris.

Les múltiples activitats a què era aficionat Carles Sarthou com la fotografia, l'art i la història el van dur a escriure diversos articles i obres i a ser nomenat membre de diverses corporacions.

En 1913 va ser nomenat membre corresponent de la Real Acadèmia de Historia de Madrid, i adscrit a la Comissió Provincial de Monuments de Castelló de la Plana de la qual passà en 1921 a València.

En 1919 va ser nomenat delegat regio de Belles Arts de la província de Castelló, en 1922 director del Centre de Cultura Valenciana i en 1923 delegat del Patronat Nacional de Turisme.

La vinculació amb Xàtiva començà en 1920 quan va ser arxiver, en 1925 el nomenen fill predilecte, i posteriorment també el nomenaran a Vila-real. En les dues ciutats té dedicats carrers. En 1940, es converteix en cronista oficial de Xàtiva i en el conservador del Museu Municipal. Finalment, en 1953, la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Carles, de València, el nomenà acadèmic corresponent a la mateixa Xàtiva i apoderat del Servei de Defensa del Patrimoni Artístic Nacional.

Durant els anys 50 i 60 es converteix en membre de la Institució Alfons el Magnànim, de la Hispanic Society of America de Nova York i en cofrade major honorari de Nostra Senyora del Puig. També li són imposades les medalles al mèrit turístic i la medalla d'honor d'Amics dels Castells.

Va tindre un nomenament en *Lo Rat Penat* com a organitzador del centenari de Sant Vicent Ferrer, va ser fundador de la Creu Roja a Vila-real i va rebre la medalla al mèrit d'Alfons XIII, a més a més, en 1905 va ser un dels promotors de les festes extraordinàries en honor de Cervantes en la commemoració del tercer centenari de la

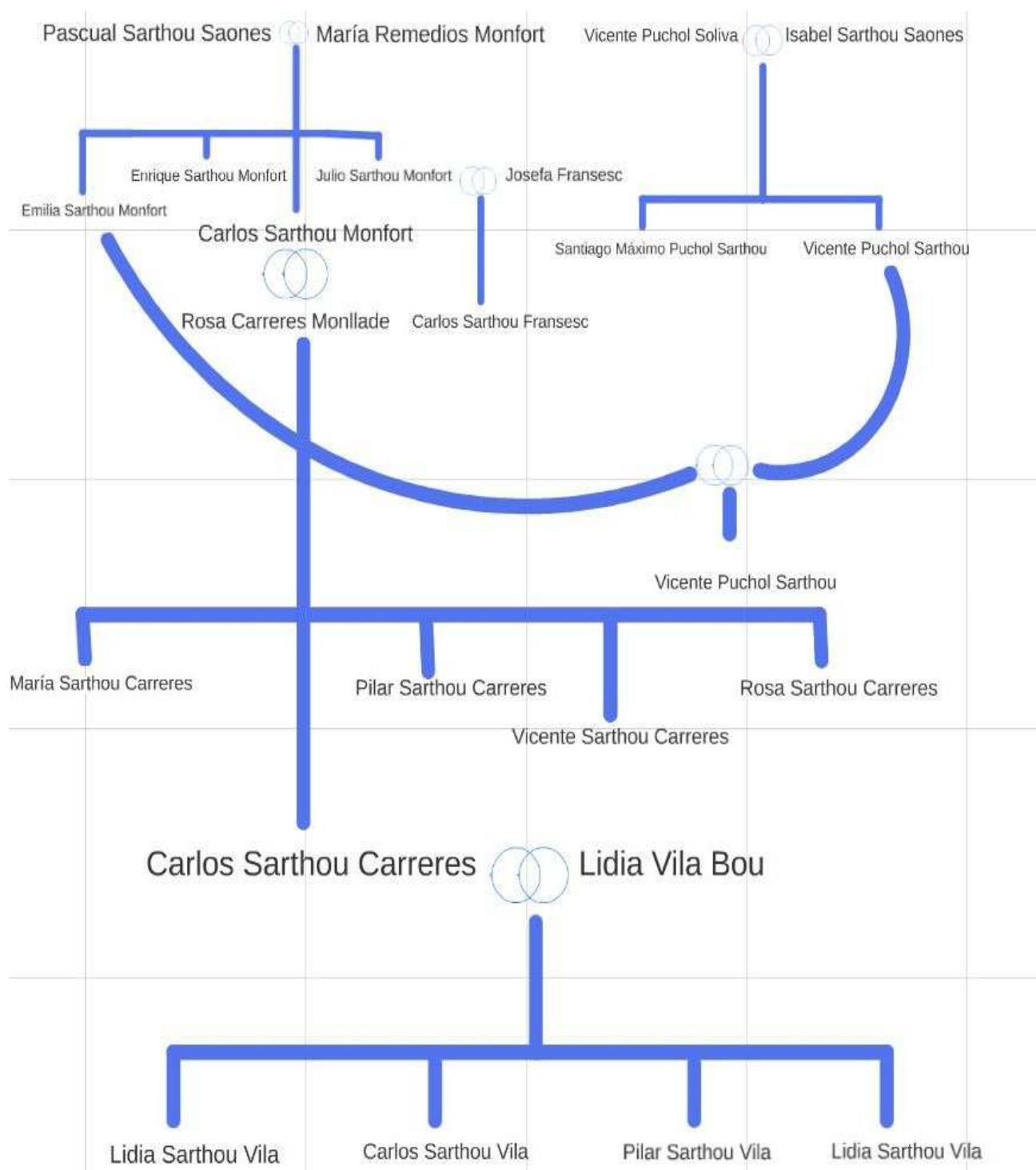
publicació del *Quixot*, i va col·laborar en la recepció al rei Alfons XIII en la seua visita al sepulcre de la basílica de Sant Pasqual.

En conseqüència, com podem comprovar en les properes pàgines la vida de Carles Sarthou va ser intensiva en activitats culturals, en especial relacionades amb la seua terra, i també va tindre diversos reconeixements per part d'Institucions públiques i privades

Alfons XIII rep de mans de Sarthou un àlbum amb imatges de la ciutat. Fons fotogràfic: Associació fotogràfica Sarthou Carreres

Arbre Genealògic de la família Sarthou

Font: Elaboració pròpia a partir del diari de Lidia Vila, els llibres d'Onofre Flores, les partides de naixement i baptisme i el llibre del col·legi Carles Sarthou

2. Generació intel·lectual

En aquest capítol parlarem de la generació intel·lectual contemporània a Carles Sarthou. Ací apareixeran altres personatges que van fer créixer la província de Castelló i la resta d'Espanya, gràcies a una major producció literària i a l'ús del valencià com a llengua vehicular. Aquests fets van reduir la gran taxa d'analfabetisme que existeix a la província de Castelló.

Durant el període que va des de la Restauració fins a la Segona República i a la Guerra Civil Espanyola de 1936-1939, la societat castellonenca expressà una vitalitat cultural gens menyspreable. Aquests signes de vitalitat es deuen als fenòmens diversos i contradictoris de l'estructura social: com un alt grau de cohesió i estabilitat amb trets d'una societat mixta, és a dir, una societat de base rural i amb presència en el sector terciari i el xicotet comerç i el pas d'una minoria d'intel·lectuals que volen la seua terra i escriuen sobre ella en llibres d'història i art, novel·les o articles de premsa.

Segons Lluís Meseguer podem apreciar tres generacions d'intel·lectuals en relació a Carles Sarthou:

1. Els cronistes i historiògrafs de l'època de la Restauració: Adolfo Miralles del Imperial, Bernardo Mundina, Luis Bellver, Arcadio Llistar o Juan Antonio Balbás.
2. La generació finisecular, que publicà sobretot en les pàgines de *Revista de Castellón* y en *Arte y Letras*: Carles Sarthou, Enrique Perales, Ricardo Carreras, Carlos Llinàs o José Ribelles Comín.
3. La generació fundadora de la *Sociedad Castellonense de Cultura* (des de 1919): Salvador Guinot, Lluís Revest, Manuel Betí, Angel Sánchez Gozalbo o Vicente Gimeno Michavila. Resulta ser el grup bàsic per entendre l'evolució intel·lectual de les dècades següents, per l'amplitud de les seues investigacions històriques, artístiques, erudites i literàries. (Meseguer, 632 : 1992)

El període es caracteritza essencialment per una contundent transformació urbana. Aquesta transformació s'observà amb la progressiva urbanització de les ciutats costaneres, manifestada en la construcció dels ports, l'enderroc de les muralles i el cobriment de les séquies. La construcció monumental i d'espais públics o la gradual adopció dels serveis comunitaris moderns (La Panderola), van matisar la inèrcia social que fou hàbilment utilitzada pels grans propietaris i classe mitja urbana, per garantir la pròpia estabilitat i continuïtat política.

La Panderola recorrent un carrer de Vila-real (1923) Fons fotogràfic: Arxiu Municipal de Vila-real

El mimetisme i el localisme expliquen els fenòmens d'àmbit social i cultural com l'absentisme en la política estatal a causa del caciquisme i al tornisme entre els diferents partits. «El gobierno organizaba las convocatorias electorales para garantizar los equilibrios de poder. Para ello el poder central efectuaba el *encasillado*³ de los candidatos» (Martí, 1992). Aquest «*encasillado*» pretenia suplantar el sufragi, ja fora amb un acord o en competència, i per aconseguir-ho es manipulava el procés electoral mitjançant diferents sistemes: substituint a les autoritats locals, fent una tupinada⁴ o amb la falsificació d'actes; el *hinterland* de la ciutat de Castelló amb la separació de les terres veïnes i la creació de mites i símbols locals. Tot això representat culturalment amb la postulació de tòpics socioculturals de tota classe:

- El mite del Castelló liberal
- La divisió entre rosarieres i puríssimes a Vila-real
- La Borriana tarongera i grandiloqüent: “Borriana, París i Londres”.

³ Aquest fet consistia en assignar polítics des de Madrid que no es coneixien en el districte.

⁴ Conegut en castellà com a *Pucherazo*, aquest fet consistia a substituir les paperetes de les urnes electorals, incloure en les paperetes persones que havien mort, tancaven les urnes abans de l'hora marcada oficialment o s'inscrivien en una circumscripció que no era la seua.

Alguns fets socials i culturals mereixen ser adduïts per mostrar la varietat de fets que demostren la situació de canvi. Per exemple, les organitzacions obreres i agrícoles catòliques van tindre molta importància i una gran presència en la premsa de l'època.

Per altre costat, el republicanisme, des de Francisco González Chermà a Fernando Gasset, es va erigir en intèrpret i protagonista dels canvis socials i culturals, entre ells el canvi urbà o la instal·lació de serveis públics. Els republicans es van dedicar a la política municipal donat que pel caciquisme no podien intervenir en la política nacional.

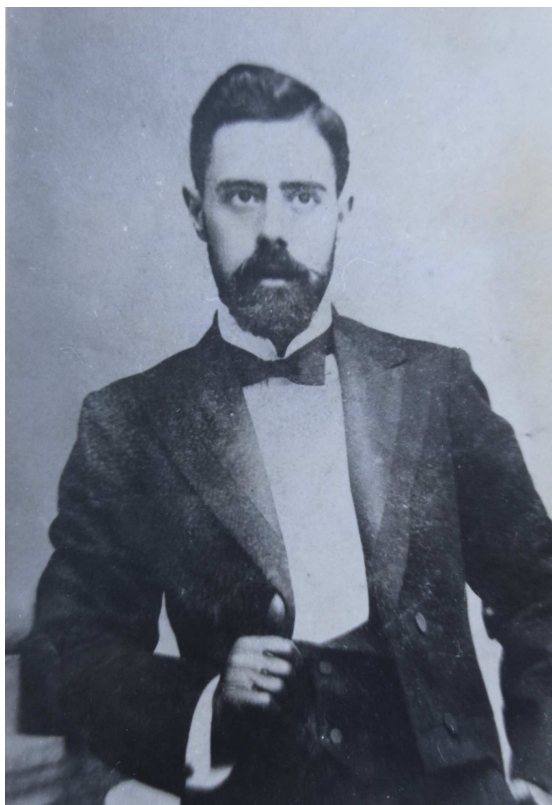
Cal destacar alguns debats socioculturals, per exemple, l'auge de la maçoneria, la qual fou introduïda per funcionaris i militars, i acabà per ser un dels signes més importants de bona part de la política, la intel·lectualitat i les forces vives de la ciutat de Castelló.

En referència a la literatura, diversos autors com Carles Sarthou Carreres, Josep Calzada, Leonard Mingarro, Tomàs Roig Bataller, Vicent Tomàs i Martí, Josep Barberà Ceprià, Francesc Almela i Vives o Joaquim García Girona són subjectivament companys del conjunt local castellonenc, així com ho són els autors forasters que s'integraren en el xicotet món local.

S'ha de tindre en compte que pràcticament tota la creació cultural i literària dels anys 30 apareixia primerament en premsa, aquest fet ens permet perioditzar en gran part l'evolució de la cultura castellanenca. Podríem assenyalar tres períodes:

1. *Revista de Castellón* (1881), *Heraldo de Castellón* (1895). Publiquen en ella els membres del primer grup generacional citat abans. Fan us irrellevant del català.
2. *La Grillera* (1900), *Ayer y Hoy* (1902), *Arte y Letras* (1911), *La Nostra Terra* (1913), *Veu de la Plana* (1916). Publiquen els historiadors del segon grup generacional. Aparició de revistes monolingües en valencià.
3. *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura* (1920). Publiquen els intel·lectuals del tercer grup citat anteriorment. Aposta explícita per la normativització del valencià a través de l'Institut d'Estudis Catalans.

Carles Sarthou intel·lectual de la generació finisecular. Fons fotogràfic: Associació fotogràfica Sarthou Carreres

A finals del segle XIX Castelló tenia una taxa d'analfabetisme prou alta, però aquest cas no era cap excepció, ja que al llarg de tota Espanya hi havia grans taxes d'analfabetisme que començà a reduir-se amb l'arribada del segle XX, la difusió de la cultura escrita, i per la generalització més gran d'assistència a l'ensenyament primari. També va haver-hi un alt consum de premsa i es feia ús gran del canal oral per a la majoria de manifestacions culturals amb públic (teatre popular o teatre oficial de repertori).

L'alfabetització i la cultura castellonenca evolucionaren gràcies a les publicacions que hem mencionat abans, però la reducció de l'analfabetisme a Espanya vingué donat segons Alejandro Quiroga pel Maurisme.

It was Maurismo, the movement formed around the Conservative leader Antonio Maura, that represented the first real attempt to organize a modern political party and regenerate the country 'from above'. In 1899, Maura had already warned of the need to undertake a 'revolution from above', in order to avoid a revolution 'made in the streets'... The emergence of the New Right and the incorporation of nationalism as one way of coping politically with mass mobilitation was the reflection of a changing society... During the two decades that followed 1898, a system of national education developed, urbanization proceeded and the transport system was enlarged, increasing the

mobility of the population withing Spain. Illiteracy was severely reduced, although it still remained high by Western European standards.

The liberal state attempted to develop a competent national education system, which would include the entire population. A massive corpus of legislation regulated state educational intervention, which led to serious improvements, especially in primary education, and confirmed public instruction as the agent of controlled social modernization.

This state intervention has to be understood not only as an attempt to improve the appalling illiteracy rates, but also as a conscious means of nationalizing the masses in bourgeois values... The conservatives under Maura promoted the role of state-controlled education and imposed compulsory universal primary schooling in 1909⁵ (Quiroga, 2010).

Els espais de difusió cultural eren nombrosos. Pel que fa al teatre, a més dels escenaris habituals de representació popular o religiosa, al segle XIX i començament del XX es descobriren un auge considerable de locals, que progressivament seran reconvertits en cinemes i que avui estan desapareguts, com és el cas del cinema *La Luz* de Vila-real, que apareix al llarg d'aquesta obra. També van destacar per la seua quantitat les impremtes i locals d'edició i d'impressió, tenint en compte les seues servituds comercials i econòmiques.

La producció literària contemporània d'aquestes comarques no procedeix del buit ni apareix per casualitat. Comença al segle XVI amb la saga borrianenca dels Vicianas, especialment amb l'historiador Rafael Martí de Vicianas. L'inici de l'activitat literària en català té relació cronològica amb la Renaixença del segle XIX.

La més àmplia demostració de riquesa cultural, la constitueixen els investigadors i científics d'aquells anys. Com l'arqueòleg Francesc Esteve Gálvez, el geòleg Vicent Sos Baynat, el matemàtic Federico Alicart, l'arquitecte Vicent Traver, el botànic Manuel Calduch o el notari Honori Garcia.

---

⁵ Va ser el maurisme, el moviment format entorn del líder conservador Antonio Maura, el que representà el primer intent d'organitzar un partit polític modern i de regenerar el país 'des de dalt'. En 1899, Maura ja havia advertit de la necessitat de dur a terme una «revolució des de dalt» amb la finalitat d'evitar una revolució «feta en els carrers»... L'ascens de la nova dreta i el seu ús del nacionalisme espanyol com una forma de respondre políticament a la mobilització de masses foren el producte d'una societat en transformació... Durant les dues dècades que seguiren a 1898, el sistema nacional d'educació es desenvolupà considerablement, la urbanització augmentà i l'estructura dels transports s'expandí, augmentant la mobilitat de la població dins d'Espanya. L'analfabetisme va ser dràsticament reduït, tot i que va romandre alt comparat amb els estàndards europeus. L'estat liberal intentà desenvolupar un eficient sistema nacional d'educació que aplegara a tota la població. Un ampli corpus legislatiu regulà la intervenció estatal en l'educació, portant amb si importants avanços, especialment en l'educació primària, i confirmant a la instrucció pública com un agent de modernització social controlada. Aquesta intervenció estatal ha de ser entesa no sols com un intent de millorar les altíssimes taxes d'analfabetisme, sinó també com un medi conscient de nacionalitzar a les masses en valors burgesos... Els conservadors de Maura van promoure una educació controlada pels poders públics i imposaren l'escolarització primària universal i obligatòria en 1909.

La vida provinciana invitava a la interrelació i el diàleg i el localisme no impedia l'aparició ocasional de la rebel·lió i la pretensió de avantguardisme. «Aquellos años fueron una rica encrucijada: lo rural frente a lo urbano, la tradición frente a la modernidad, el realismo costumbrista frente al postromanticismo idealista, el trabajo duro frente a la diletancia cultural y artística» (Meseguer, 1992).

Continuant amb les idees del professor Lluís Meseguer, podem dir que durant la postguerra es produí a les comarques de Castelló una literatura localista, conservadora i pragmàtica, la qual va tindre un dels màxims representants en Ángel Sánchez Gozalbo. Aquell ambient local es caracteritzava per cinc trets: la falta de divisions en el si de l'elit intel·lectual; el predomini de la influència literària barcelonesa sobre la valenciana; la ideologia predominantment conservadora i regionalista; la falta de líders, i la tolerància com actitud social castellonenca.

La postguerra, per tant, no va tindre ací un nivell de dramatisme tan alt com en altres llocs, encara que alguns escriptors sofriren directament les conseqüències. Per exemple: Bernat Artola va perdre la seua continuïtat laboral, Enric Soler fou desterrat sis anys a Santander, i Diego Perona s'exilià en Moscou. Altres passaren momentàniament per la justícia militar: Amadeu Pitarch o Lluís Sales, entre d'altres. En canvi els màxims exponents de la Societat Castellonenca de Cultura i altres destacats escriptors participaran directament en l'administració franquista: Lluís Revest fou membre de les Comissions Depuradores; Eduard Julià fou nomenat inspector de Segon Ensenyament; i Joan Manuel Borràs Jarque fou president del Sindicat Nacional de Mestres.

S'han de valorar les actituds i els fets d'aquells anys tenint en compte que l'abandonament de la situació per part dels intel·lectuals conservadors, en mans de personatges sense escrúpols ideològics, hauria representat una catàstrofe. En canvi, la realitat evolucionà amb signes positius per l'activitat literària. Mostres destacades d'això són les vicissituds patides per les representacions de l'òpera *La filla del rei Barbut*, de Matilde Salvador, basada en el *Tombatossals* de Josep Pascual Tirado. Però, sobretot, resultà fonamental el recomençament de l'activitat de la Societat Castellonenca de Cultura l'any 1943, i la represa del Certament Literari l'any 1945. Així doncs, la vida i la cultura castellonenques canviaren.

3. Carles Sarthou i Lidia Vila, un matrimoni burgés

En aquest capítol coneixerem els orígens de Lidia i qui era la seua família. També descobrirem al matrimoni Sarthou, quants fills tenien i les vivències viscudes al llarg del matrimoni.

Lidia Vila Bou, va nèixer en Sans (Barcelona) aproximadament l'any 1881. Segons comenta Lidia al seu diari⁶ conegué a Carles quan ella tenia 21 anys. Després d'uns mesos d'amistat ella ha d'anar-se'n a Barcelona i passà un any fins que es tornaren a veure. En tornar comencen una relació que acabà en matrimoni l'any 1904.

Així doncs, coneixent totes aquestes dades podem deduir que des que es van conèixer fins que es van casar, van poder passar dos anys. Per tant Lidia es degué casar amb 23 anys; d'aquesta manera hem pogut deduir que si l'any 1904 tenia 23 anys, restant aquesta edat a l'any del matrimoni se'ns mostra que l'any del seu naixement va ser 1881.

La mare morí amb 36 anys, 3 anys després del naixement de Lidia, aquesta tenia dues germanes i un germà: La major era Rosa, la qual tenia una drogueria a Castelló, el germà es deia Hipólito i l'altra germana Maria.

Ja amb 7 anys Lidia anà a viure amb la seua germana Rosa a Castelló. Ací ingressà en un col·legi de religioses Carmelites, però poc de temps després la van traure d'aquest col·legi perquè ajudara en les llavors de casa, ja que la seua germana estava malalta, tot i que després va millorar ja era costum que ajudara en casa i com ella mateixa va dir «así que en adelante iba al colegio solo de nombre pues si en un mes iba seguidos 15 dias era milagro» (Lidia Vila, 4). Era normal que les xiquetes deixaren l'escola abans d'hora donat que havien d'ajudar en la família a cuidar els fills i fer les feines de la casa. Prompte els ensenyaven a seguir el model de "l'àngel de la llar".

Lidia ja tenia 10 anys i arribà l'hora de prendre la comunió, però no tenia el vestit blanc que necessitava, per això una monja del col·legi del Sagrado Corazón li deixà un vestit de l'any anterior.

---

⁶ La primera entrada del diari és de l'1 d'abril de 1908. Al llarg del diari queda clar que l'escriu per als dos fills que té en eixe moment (Lidia i Carles) però, sobretot va dirigit a la filla, ja que quasi sempre que escriu es dirigeix a ella.

Amb 12 anys Lidia està bastant malalta i son pare decideix portar-la a Barcelona. Una volta allí descobreix que, la dona amb la qual es tornà a casar son pare, era sa tia Antonia. Un temps després d'estar a Barcelona Lidia es recuperà de la malaltia.

Ja recuperada Lidia s'assabentà que son pare ja no tenia molts diners i vivien amb el just, tot i això Lidia es preparà per poder entrar en setembre a estudiar magisteri i finalment aconseguí l'accés. Aquest mateix mes naixia la seua germanastra i en octubre començà les classes.

Quan Lidia tenia 15 anys la bona economia ja havia tornat a la família, però el 7 de novembre son pare va morir d'un atac cerebral. Tres mesos després Rosa va tindre una filla, Pilar, i a poc a poc se li comunicà la mort del seu pare. Després d'aquest fet Rosa va instar a Lidia a deixar els estudis de magisteri perquè anara amb ella a Castelló. Ja instal·lada a Castelló i després d'arribar el seu germà Hipólito, passaren cinc anys fins que un nou membre arribà a la família, aquest va ser el seu nebot que es digué Hipólito com son pare.

Carles va conèixer a la que més endavant seria la seua dona, Lidia Vila Bou (periodista i escriptora), quan aquesta tenia 21 anys; en vespres de la festa de la Puríssima. D'aquest matrimoni van nàixer tres filles i un fill. La major era Lidia (Lindín, com la anomenava sa mare), el segon es deia Carles, la tercera es va dir Pilar i la quarta l'anomenaren Lidia (Lidita, com la va anomenar sa mare) (Diari Lidia Vila).

Segons el diari escrit per Lidia Vila, amb data de 5 de gener de 1908, Lidia escriu «Hijita de mi vida: No puedes comprenderme, eres pequeñita, solo cuentas 2 años y medio» (Lidia Vila, 35)⁷.

Més endavant escriu Lidia «Tu hermanito duerme tambien ese no sueña en Reyes, aun no piensa mas que en mamas, solo cuenta 2 meses» (Lidia Vila, 35)⁸.

Amb data de 22 d'agost de 1911 diu «Pilarin, tu hermanita nació el 6 de Julio 1911.» (Lidia Vila, 103).

Al text no explica el naixement de l'última filla, però segons la web de l'ajuntament de Xàtiva, aquesta va nàixer en 1914 i podem trobar al diari la primera referència a aquesta filla «Escribo entre Pilín y Lidita ambas juegan sobre mi mesa.» (Lidia Vila, 120).

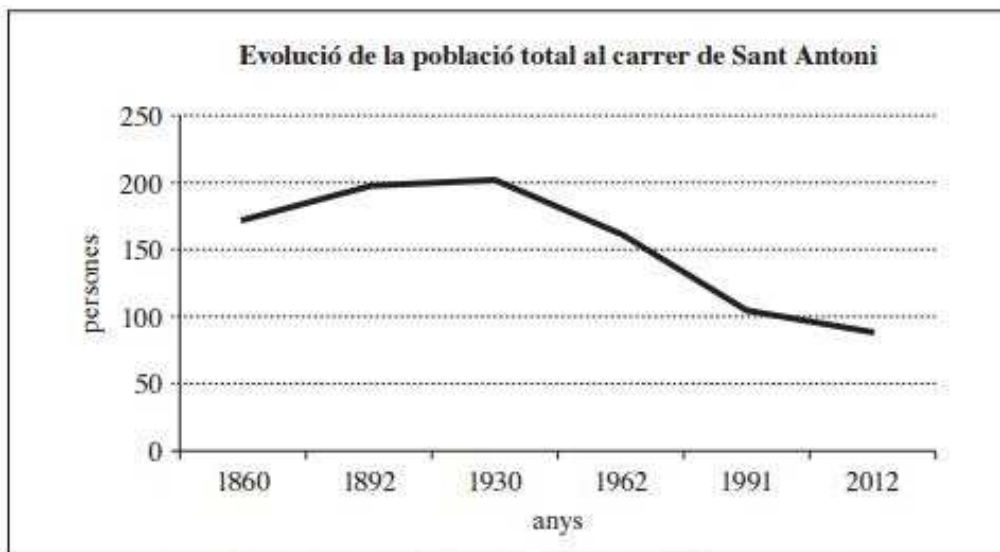
---

⁷ Podem calcular que la primera filla va nàixer aproximadament un dia de juliol de 1905, però com veurem més endavant, aquesta filla amb 7 anys va morir el 27 de maig de 1912 en un incendi, per tant més bé degué haver nascut un dia de maig de 1905 i no en juliol com en un principi podíem pensar.

⁸ Com quan escriu aquesta frase és gener de 1908 podem deduir que Carles hauria d'haver nascut un dia de novembre de 1907.

En 1904 Carles i Lidia es van casar (Vilanova, 2005). Segons el diari de Lidia a la amb data de 16 d'octubre de 1918 diu «yo experimento los días mas apacibles después de 13 años de casada» (Lidia Vila, 133).⁹

Va ser en el carrer Sant Antoni número 10 on el matrimoni s'instal·là. (Lidia Vila, 36) en aquesta casa van nèixer dos dels seus fills, Lidia (1905) i Carles (1907). Amb relació al naixement de dos dels fills de la parella analitzaré amb gràfics l'evolució del carrer en el moment en què vivia la família Sarthou.

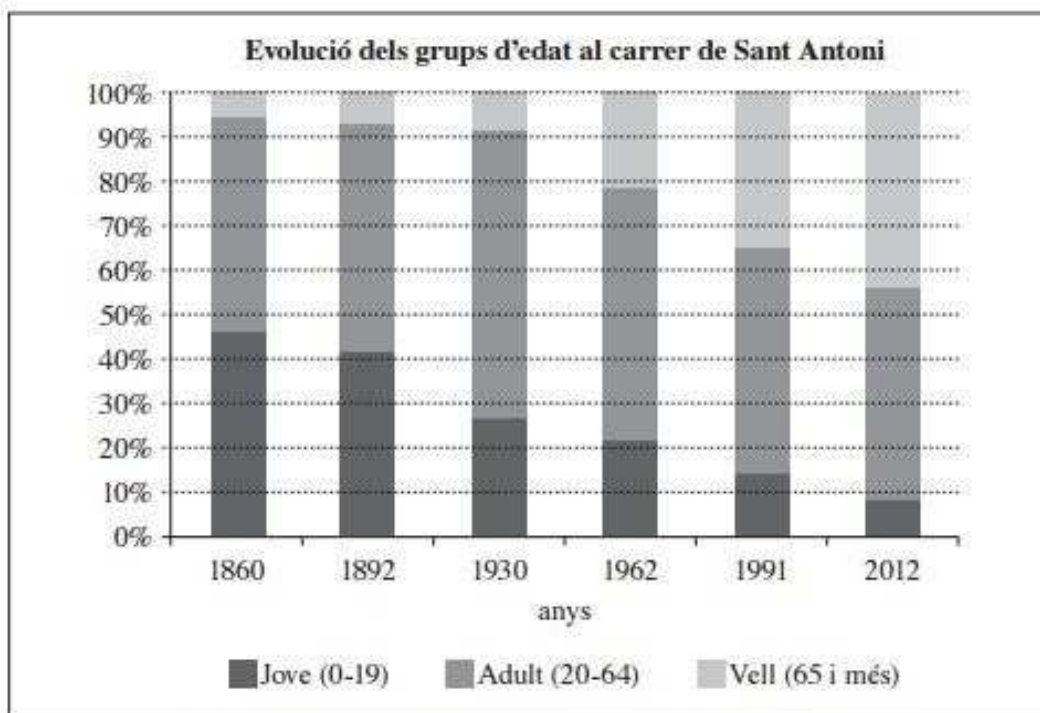

Font: Pascual Mezquita, *Font*, n° 16, Vila-real

Com podem veure en aquest gràfic els anys en els quals van nèixer els dos primers fills de Carles i Lidia, van coincidir en el moment de més auge poblacional en aquest carrer.

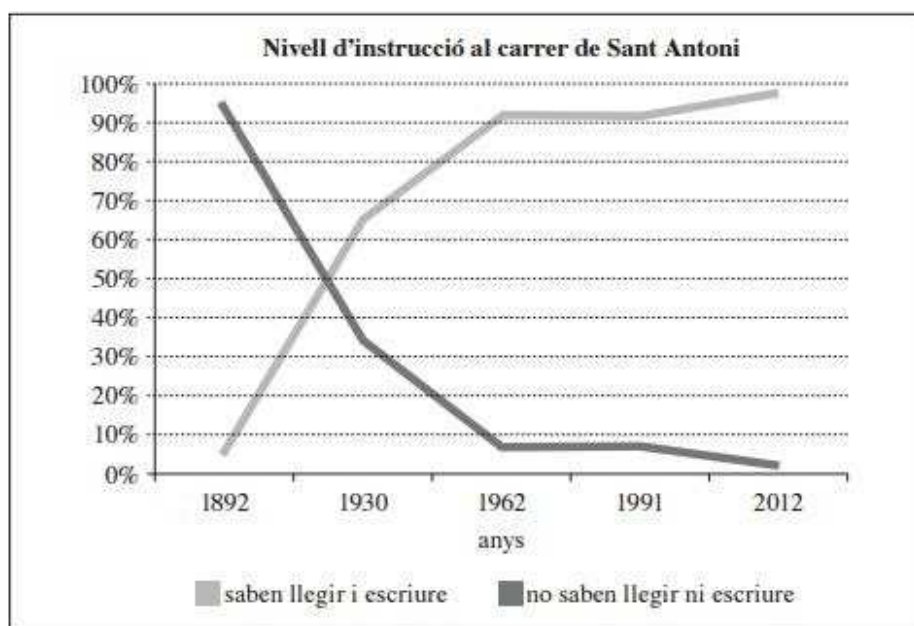
⁹ Aleshores si el 16 d'octubre encara fa 13 anys que està casada i en el llibre del 25è aniversari ens diu que es van casar en 1904, podem concloure que es degueren casar a partir del 16 d'octubre de 1904, i per tant si la primera filla va nèixer en maig, cap la possibilitat que la xiqueta s'avançara un mes en el naixement o que es casaren estant Lidia embarassada, ja que d'octubre a maig hi ha vuit mesos.

Font: Pascual Mezquita, *Font*, n° 16, Vila-real

Del següent gràfic podem deduir que mentre Carles i Lidia formarien part d'aquell grup d'adults que sobrepassava el 90% entre els anys 1892-1930, els seus fills representaren el grup de joves, el qual disminueix més d'un 10% entre els anys 1892-1930, situant-se en el moment del naixement dels fills aproximadament en un 34% de joves que hi ha al carrer.

El gràfic mostra una clara disminució dels joves que viuen al carrer Sant Antoni des del segle XIX on suposaven quasi un 50% fins a l'actualitat que no arriben ni al 10% de la gent que viu al carrer, aquest fet s'hi ha produït perquè aquest és un carrer que forma part del nucli més antic de la ciutat.

Font: Pascual Mezquita, *Font*, n° 16, Vila-real

En el moment de naixement dels seus fills, tant Lidia com Carles estarien situats en aquell 30% de gent que sabia llegir i escriure; és impressionant veure com en uns 30 anys una diferència d'instrucció del 90% s'arriba a igualar al 50% i com des d'aquest moment fins a l'actualitat la tendència arribat a invertir-se.

Població nascuda a Vila-real al carrer de Sant Antoni (en %)

1892	1930	1962	1992	2012
89,9	81,6	83,4	73,3	75,8

Font: Pascual Mezquita, *Font*, n° 16, Vila-real

Per concloure cal mencionar que els fills es situarien dintre d'aproximadament el 85% de persones que van nàixer al carrer Sant Antoni.

Continuant amb la història del matrimoni Sarthou, hem de contar que en agost de 1908 Carles i Lidia juntament amb els dos fills van haver d'abandonar la seua casa per la mala situació econòmica que estaven sofrint, es traslladaren a l'hort on vivien els pares de Carles.

Lidia conta al seu diari com ha passat el mes de setembre convivint amb la sogra. Ha estat fent feines de casa, cuidant dels fills, però no està molt còmoda, ja que cada dia hi

ha menys ingressos en la casa i, a més a més, ella està malalta i no pot fer tot el que li agradaria.

Durant octubre de 1908 Lidia torna a estar malalta «temo que uno de esos fuertes dolores de cabeza me propine un ataque cerebral de cuya enfermedad suele morir mi familia.» (Lidia Vila, 42). Cal recordar que son pare va morir d'un atac cerebral.

Per la por que té de morir deixa escrit en el seu diari unes indicacions, que podríem considerar una espècie de testament:

Cuando me pertenezca lo quiero para los dos o más hijitos que pueda tener. Solo te distingo a ti dejándote esa bendita imagen de Maria santísima rogandote la ames tanto como tu madre. Tambien deseo que si no tengo otra hija sea para ti todas las ropas mías. Muchas hay que no las he estrenado para que lo hagas tu. Si tuvieras otras hermanitas parte con ellas mis ropas todas. No creo que tu padre contraiga segundo matrimonio [...] mas dado caso que os impusiera madastra respetadla y no amargueís jamás la vida de vuestro padre. En tal caso ruega á tu padre en mi nombre que os deje internos en colegios dirigidos por religiosos hasta tener 20 años edad en que tendreis discreción para no sufrir ni hacer que os sufran. (Lidia Vila : 43)

El dia de San Carles Borromeo (4 de novembre) van celebrar el sant dels dos Carles, Lidia estava contenta perquè la relació amb la sogra i les cunyades havia millorat molt. El dia 8 és la primera volta que Lidia conta que Carles està d'excursió, en aquest cas a Orpesa.

S'anuncien oposicions per a gener i Carles segueix estudiant i preparant-se. A principis d'any Carles viatja a Madrid per presentar-se a les oposicions, i és el 24 de gener de 1909 quan avisa que ha aprovat, tot i que açò no assegura plaça. Carles explica en una carta com ha viscut el difícil moment de l'exposició enfront del tribunal:

A la voz del Presidente subo al estrado; firmo; bebo agua, y me siento. El secretario me trae la caja de las bolas. Meto en ellas la mano, y mi alma cual Pilar bendito de Zaragoza. "Lecciones ocho, veintitrés y veintiséis"

Ninguna de las tres se prestaba nada para lucirse. Mi cabeza tampoco estaba para recursos de efecto pues la noche antes solo dormi un rato.

Empiezo á hablar y me hallaba torpe de expresión. Pero hice un esfuerzo y al corazón que latía le dije: "¡¡¡quieto ahí!!" – dominé los nervios y logre se me escuchase, al poco rato una sola lengua era insuficiente para responder á tanta idea.

Un murmullo de aprobación subió en el salón cuando acabé, y al salir, cien ojos me miraban.

Entre dieziocho opositores actuados en el día solo yo, resolví bien el expediente del ejercicio práctico; y al calificar el Tribunal alcancé la puntuación más alta del día. =¿Será favor? (pense con pena), y unos compañeros que de mi hablaban, me dieron sin saberlo la respuesta.

- Pues á ese que le han dado más puntos que á todos, lo han tratado con más rigores que favor. No debe ir recomendado.

Esa frase me enorgulleció más que el pensar que entre doscientos solo once me van delante. (Lidia Vila : 58)

El 2 de febrer de 1909 li comuniquen a Carles que no té plaça.

Van a passar el dia a Onda i un altre dia a Borriana. El confessor de Lidia li diu que si el seu home no té un bon padrí, mai aconseguirà plaça. Carles va a València per parlar amb un cosí seu Vicente Puchol Sarthou, per veure si pot aconseguir d'ell influència per optar al càrrec de la secretaria del jutjat de Borriana. Juntament amb Vicente Puchol està Carles Sarthou Fransesc, tots dos lluiten per aconseguir posar a Carles en la secretaria de Borriana. Finalment, el 27 de setembre li comuniquen a Carles que ja és secretari del jutjat de Borriana.

El 5 de desembre de 1909 ja estan instal·lats a Borriana, on han llogat un xicotet palau.

Las casas aquí ó son muy hermosas, ó sumamente feas, incómodas y hasta mal sanas. Teníamos pues que elegir entre un cuchitril oscuro y húmedo y una especie de palacio chico. Lo uno se oponia a la salud cosa que yo pongo por encima de todo y la otra al bolsillo, pues era su alquiler muy subido. Procuramos una combinación y fue alquilar la planta baja de las palacio chico para despacho de mi esposo y el 2º piso de la misma casa para dormitorios. Aun así no estoy satisfecha pues pagamos 7 rs diarios de alquiler y esto es mucho para los ingresos que solo calculo de 20 á 24 rs diarios, ya veis que luego de pagar la casa solo queda para la boca y el vestir e imprevistos queda sin capítulo (Lidia Vila : 76).

Carles Sarthou i la seua dona Lidia Vila al despatx de casa. Fons fotogràfic: Associació fotogràfica Sarthou Carreres

Tot i que al diari de Lidia no es menciona, a la revista *Enfoque* està escrit el motiu pel qual Carles va abandonar el seu càrrec de jutge a Vila-real i que com el mateix text diu «...,queda justificado por su honor de haberlo escuchado de labios del propio D. CARLOS, y doy fe de la verdad» (*Enfoque*, 8 : 1994).

Dejó D. CARLOS el cargo de Juez en Villarreal, por un motivo tremendamente humano, puesto que tuvo que sentenciar por primera y única vez en su vida, a un vecino que había asesinado a un compañero, en aquella época que estos dictámenes se ejecutaban en la Ciudad donde habían ocurrido los delitos, repercutiendo de tal manera en su consciencia, que dejó la plaza del Juez, y descendió a la de secretario en la plaza de Burriana como queda dicho, quedando libre de otras responsabilidades que le pudiesen surgir en el futuro (*Enfoque*, 8-9 : 1994).

En desembre de 1910, per problemes que tenen amb l'ama de la casa on estan de lloguer, decideixen canviar de casa i se'n van a viure al carrer San Bartolomeu 28. Aquesta casa és més xicoteta, està més cèntrica i paguen 6 res diaris menys que en l'anterior casa.

El naixement de Pilar va ser un poc caòtic, ja que Lidia li digué a Carles que se'n anara amb els xiquets a Vila-real, dissimulant que estava de part, ja que sabia que feien una processó a la qual Carles volia assistir, per tant alhora del part sols estava ella amb

una serventa i va necessitar ajuda de les veïnes per donar a llum. Com no podia alletar a Pilar ni donar-li biberó la deixà en Almassora perquè la crien, ja que era típic de l'època tindre una mare dida.

El diari continua a partir del 15 de novembre de 1911. En aquest conta que li arreglen la boca, que la sogra està prou malalta i que operen del nas i la gola a la seua filla Lidia. El 19 de desembre de 1911 mor Rosa Carreres.¹⁰

El diari continua amb Lidia explicant que el dia del seu sant (27 de març) Carles li regala un llibre que s'ha publicat a partir d'un article que ella va realitzar. «Había yo publicado en *Herminal* un artículo en mi lengua, referente á la impresión de un día en Montserrat y vuestro papá ha querido encumbrar mi nombre poniendo en forma de libro mi humilde articulillo; ilustrado con sus fotografías» (Lidia Vila, 105)

El 28 d'abril de 1912 compta Lidia que la serventa que tenia anava dient que Carles volia tindre relacions amb ella, Lidia la interrogà i aquesta ho negà. Tot i que en un principi sí que va dubtar del seu home, finalment es va convèncer que aquest no li havia sigut infidel.

Hipólito, el germà de Lidia, volia deixar Castelló per un desengany amorós, abandonant així el comerç que té. Aquest li proposa a Lidia que ella es faja càrrec del comerç, però aquesta no té capital per comprar-lo.

Lidia s'encontra en una encreuada, ja que per un costat vol acompanyar al germà si abandona Castelló, per un altre costat vol fer-se càrrec del negoci d'aquest i a més a més no vol deixar sols als 3 fills i a l'home en Borriana.

El 6 de juliol de 1912, aprofitant que Pilar compleix un any, conta que Lidia, l'altra filla, va morir el 27 de maig en l'incendi del cine La Luz de Vila-real.¹¹

Fins al 7 de novembre de 1914 Lidia no torna a escriure res en el seu diari, i és per a contar que ha mort el seu veí José Latorre. És curiós que no mencione res del naixement de la quarta filla, que també anomenaren Lidia.

El diari continua el 7 de març de 1916, Lidia està molt malalta i pensa que pot morir. El dia 26 anà Carles al cementeri a posar flors a Lidia, ja que a l'endemà és el sant, al diari també es conten els preparatius que es fan per al dia de la comunió de Carles.

És cap d'any i Lidia participarà en una vetllada literària que faran al teatre Oberón, per recaptar diners per comprar joguets als xiquets pobres de Borriana, sent

---

¹⁰ A l'apartat número set d'aquest treball s'explica més detalladament aquest fet.

¹¹ Al capítol set contarem més detalladament la mort de la filla i el sofriment que patí la família.

l'organitzador d'aquesta festa el seu home. També conta que el fill va al cinema tots els diumenges i està intranquil·la, ja que la filla va morir en l'incendi d'un cinema.

L'any 1917 Lidia comenta que la guerra (Primera Guerra Mundial) provocà que Borriana no poguera exportar la taronja, la font principal de l'economia. Així que la gent demanà que es fera un port, ja que així s'aconseguiria que vingueren més vaixells.

La Primera Guerra Mundial agreujà la situació de la classe obrera, perquè tot i que Espanya era neutral i el comerç i la indústria de la província de Castelló encontraren una millor sortida als seus productes, açò no beneficià a la classe obrera. Els sectors químic i ceràmic també creixeren però, en canvi els productes agraris com la taronja no van tenir sortida per ser considerats de luxe en temps de guerra. Aquesta situació la descriu molt bé Francisco J. Romero Salvadó al seu llibre *The Agony of Spanish Liberalism*.

Following the outbreak of hostilities, Spain experienced financial disruption, growing difficulties in obtaining raw materials and rising unemployment due to the return of Spanish workers from belligerent countries. As the war progressed, the country enjoyed simultaneously a massive economic boom and widespread social distress. A significant drop in imports, together with the upsurge in foreign demand, turned the chronic deficit in the balance of trade into a period of fabulous profits¹² (Romero, 2010).

Conseqüentment els pobles de la Plana viuen una de les conjuntures més difícils del segle XX, ja que les exportacions de la província de Castelló es redueixen al 40%. I pobles com Borriana que no tenien un port des del qual enviar els productes encara sofreixen més.

Per si tot açò no fora prou, en 1917 Alemanya apel·la per bloquejar les costes aliades i del Mediterrani, aquesta mesura implicava que els vaixells espanyols no pogueren eixir rumb a França, Anglaterra i Itàlia, produint-se per tant la ruïna total en els productes del vi, l'arròs i la taronja. Com tampoc es podien importar productes com carbó o adobs, les indústries del taulell es paralitzaren i els cultius s'abandonaren.

Tot aquest procés provocà un augment de l'especulació amb tots els articles i un augment del pa i altres productes de primera necessitat. Al País Valencià es produí un col·lapse econòmic, ja que la majoria de la economia estava destinada a Europa.

---

¹² Al començament de la guerra, España experimentà trastorns financers, creixents dificultats en l'obtenció de matèries primeres i un augment de l'atur a conseqüència del retorn de treballadors en els països bel·ligerants. Però a mida que el conflicte anava progressant, la nació experimentà simultàniament un masiu auge econòmic i un creixent malestar social. Una caiguda significant de les importacions junt amb el increment de la demanda exterior transformà el dèficit crònic en la balança comercial en beneficis extraordinaris.

Tot aquest procés derivà en vagues «La ciudadanía se moviliza y en Borriana los días 16 y 17 de febrero hombres, mujeres y niños recorren las calles pidiendo pan, trabajo, barcos y vagones. El día 18 en una nueva manifestación se llegan a reunir 10.000 personas» (Monlleó, 1999a).

Carles escriu un article en el periòdic a favor del port, però Joaquin Peris que guardava rancor a Carles porque «si el Estado hacia el puerto perdía él el capital invertido en su concesión y que por no haber consentido mi esposo una especie de timo que le propuso hacer á la Vda. De Bernabé» (Lidia Vila, 121-122) va enganyar a la gent perquè anara en contra de Carles «No podría describir las calumnias é infamias que este pueblo soez y grosero ha dedicado estos dias á mi honrado esposo» (Lidia Vila, 122). Finalment la gent s'adonà que el culpable era Peris i anaren en contra d'ell.

En gener de 1918 Benjamin González vol deshonrar a Carles; es queixa de què es feia pagar 12 pessetes per un certificat que en el ministeri de Gràcia i Justícia costava 2 pessetes. Finalment no aconsegueix res en contra de Carles.

En març Carles està en València treballant com a escrivent en el despatx de José Maicas per un sou de 25 pessetes al mes. Està allí mentre es calmen els ànims per les calúmnies que va difondre Benjamin. Carles diu que li agradaria anar a viure a València, però Lidia pensa que això costarà molts diners i, a més a més, pot perdre la plaça de secretari en Borriana.

En juny el pare de Carles està molt malalt i Carles ha d'abandonar València, aquest fet fa que perdi el treball. Finalment va morir el dia 23.¹³

En octubre els Sarthou estan vivint en València, on Carles ha trobat un nou treball en casa de Justo Burillo amb un sou de 200 pessetes mensuals.

Al diari acaba comentant que ja ha acabat la Primera Guerra Mundial i que ha deixat molts morts arreu d'Europa, també diu que la grip de 1918, coneguda com la “cucaracha” ha matat a molta gent i que a tots ells també els va afectar, però per sort no va morir ningú.

Al llarg del diari hem pogut observar el paper de Lidia com a filla, dona i mare i d'aquests fets podem concloure que Lidia correspon al model d'àngel de la llar però que té estudis, seguint així el model Krausista on la mare ha de tindre uns coneixements bàsics. «Se considera que la mujer tiene el derecho y el deber de recibir instrucción,

---

¹³ Aquest fet el comentem en l'apartat set d'aquest treball.

como mínimo la enseñanza primaria: leer, escribir y cálculo básico. La madre es la primera instructora del niño y debe tener suficientes conocimientos para transmitirlos en su infancia» (Monlleó, 1999b).

Carles i Lidia amb els seus dos primers fills, Lidia i Carles. Fons fotogràfic: Col·legi Públic Sarthou Carreres de Vila-real

4. Activitat intel·lectual

Aquest capítol enumera totes les obres realitzades per Carles Sarthou Carreres, i també les revistes que va dirigir i periòdics on va col·laborar al llarg de la seua vida. Tota aquesta informació ha sigut extreta de la introducció que fa Lidia Sarthou Vila al llibre *Geografía General del Reino de Valencia. Provincia de Castellón*

A causa de la limitació de pàgines alhora de realitzar el treball no he pogut analitzar cap de les obres escrites per Carles Sarthou, però seria interessant poder realitzar-ho en un futur.

1904.-*El matrimonio* (tesis doctoral). Editat a Vila-real (Castelló).

1909.-*Viaje por los santuarios de la provincia de Castellón*. Editat a Castelló, 266 pp amb nombroses fotografies. En 4.^t Pròleg del P. Calasanz Rabasa, Sch. P.

1909.- *Villarreal y sus santuarios*. Fulletó. 48 pp. En 4.^t Amb il·lustracions. Editat a Castelló.

1910.-*Impresiones de mi tierra*. Pròleg del Dr. M. Lassala. 240 pp. En 4.^t Fotografies de l'autor i dibuixos del pintor Vicent Castell. Editat a Borriana (Castelló).

1910.-*Una excursión a Peñagolosa*. Fulletó. Editat a Borriana (Castelló).

1911.-*Estadística y anuario para uso de los Juzgados Municipales de España*. Editat a Borriana. 104 pp en 4.^t

1913.-*Geografía general del Reino de Valencia: Provincia de Castellón*. 1088 pp. En 4.^t major. Profusament il·lustrada. Editat a Barcelona per Alberto Martín

1914.-*La provincia de Teruel. Datos para su geografía*. 90 pp. En 4.^t major. Editat a Borriana (A. Monreal).

1914 a 1918.- *La ciudad de Castellón*. Fulletó amb plànol policrom estampat en tela. En 8°. Editat a Barcelona per Alberto Martín.

1914 a 1918.-*Segorbe*. Portafolis. 24 pp. y 16 làmines. Editat a Barcelona.

1914 a 1918.-*Granada*. Idem, íd

1918.-*Geografía general del Reino de Valencia: Provincia de Valencia*. Tom II. Editat a Barcelona per Alberto Martín

1919.-*El Monasterio de Piedra*. Edició de «Musseum». Barcelona. 32 fotogravats.

1919.-*Índice cronológico de la legislación referente al Registro Civil*. Fulletó en 8.º Imprès en Barcelona per Bayer Hermanos i editat pel «Boletín de los Juzgados Municipales de España».

- 1920.-*El arte cristiano retrospectivo. Las pinturas góticas y renacentistas de la provincia de Castellón*. Barcelona (P. Salvat). Tirada a part de «Hojas Selectas»
- 1921.-*El arte cristiano retrospectivo en la provincia de Castellón*. Barcelona. J. Thomas, editor. 50 fotografies de l'autor.
- 1922.-*Los tesoros artísticos de Játiva*. Barcelona. J. Thomas. Edició «Musseum». Fotografies de l'autor i una làmina a tot color del pintor José Benlliure.
- 1922.-*Las piedras seculares de Játiva. Heráldica Setabense*. Madrid. Hausser y Menet. Tirada a part del «Boletín de la Sociedad Española de Excursiones».
- 1922.-*El alcázar setabense*. València (Tipografía Moderna). 100 pp 4.^t major. Pròleg de D. José Martínez Aloy.
- 1922.-*Monasterios setabitanos*. València (Tipografía Moderna). 100 pp. amb fototípies i fotogravats de l'autor.
- 1922.-*Capitalidad y catedralidad de Játiva*.
- 1922.-*Efemérides setabenses del siglo XVI*. Editat a Xàtiva. Butlletí de «La Unión Cultural».
- 1922.-*Fiestas reales en Játiva*. Editat en Xàtiva. Butlletí de «El Demócrata».
- 1922.-*Las históricas alhajas del siglo XVIII en la antigua Casa de la Ciudad*. Editat a Xàtiva per la Unión Cultural Setabense.
- 1922-1923.-*Los terremotos de 1748*. Editat a Xàtiva. Butlletí de «El Progreso», des del número 1.467.
- 1923.-*El Archivo Municipal de Játiva. Con un apéndice sobre curiosos documentos inéditos de los siglos XIII y XIV*. Fulletó de «Las Provincias», de València.
- 1923.-*Las ermitas góticas de Játiva*. Editat en Carcaixent. 45 pp. amb fotogravats i vuit làmines.
- 1924.-*José Benlliure*. Fascicle de 16 pp. amb 18 il·lustracions. Barcelona (Fills de J. Thomas). Tirada de la revista «Musseum».
- 1925.-*Bibliografía setabense*. Madrid. Tirada a part del «Boletín de la Real Academia de la Historia».
- 1925.-*Guía oficial ilustrada de Játiva*. 226 pp. amb 150 il·lustracions. Editat a Xàtiva (impremta Editorial) sota la protecció de l'Ajuntament de Xàtiva i de la Diputació Provincial de València.
- 1925.-*Devociones setabenses*. Editat a Xàtiva.
- 1926.-*Los egregios prisioneros del castillo de Játiva*. Madrid. Tirada a part del «Boletín de la Real Academia de la Historia».

- 1926.-*Las maravillas de piedra*. València (Tipografia del Carmen). En 4.^t amb il·lustracions. Dues edicions.
- 1927.-*Guía Turística ilustrada de la provincia de Valencia*. València (Tipografia del Carmen)
- 1927.-*Valencia artística y monumental*. Guia gràfica de la ciutat. Editat per «Anales de la Universidad de Valencia»
- 1928.-*El ex monasterio de Santa María y las maravillas de piedra*. Editat a València.
- 1929.-*La iconografía mariana en España*. Fulletó de 36 pp. il·lustrat amb 16 làmines de fotocòpies per Hauser y Menet. Separata del «Boletín de la Sociedad Española de Excursiones». Madrid.
- 1929.-*La capitalitat de Xàtiva*. Editat a Xàtiva. Separata de «Játiva Turista».
- 1929.-*Fiestas Reales en Játiva*. Segona edició. Xàtiva. Tirada a part de «Játiva Turista».
- 1930.-*Guía gráfica de Játiva*. Amb 170 fotogravats. Editada a València.
- 1932.-*Castillos de España*. Primera edició. 350 pp. amb 200 il·lustracions. Editat a València.
- 1933-1935.-*Datos para la historia de Játiva*. 3 toms. 300 il·lustracions. Editat a Xàtiva. Impremta Bellver
- 1935.-*El arte cristiano del período ojival en el Reino de Valencia*. Imprès a Xàtiva.
- 1939.-*Efemérides setabenses (1936-1939)*. *El martirio del arte cristiano*. *Devociones heridas*. *Contra las casas de Dios*. *Salvemos el arte*. Cinc fulletons editats a Xàtiva.
- 1940.-*Dos apéndices a la historia de Játiva*. 2 toms. Editat a Xàtiva.
- 1942.-*Visita artística al Real Colegio del Patriarca*. Editat a València.
- 1943.-*Monasterios valencianos*. Editat per la Diputació Provincial de València. Portada de José Benlliure.
- 1944.-*Las históricas industrias setabenses*. Editat a València.
- 1945.-*Históricas industrias setabenses*. 2a edició. Editat a València.
- 1946.-*Catedrales de España*. Editat a Madrid per Espasa-Calpe S. A.
- 1846.-*San Onofre el Vell: San Pascual, en Játiva*. Editat a Xàtiva.
- 1946.-*El castillo de Játiva y sus históricos prisioneros*. Editat a València.
- 1946-1947.-*Játiva y su feria*. Dos exemplars distints. Editats a Xàtiva pel Excel·lentíssim Ajuntament.
- 1946.-*El Museo Municipal de Játiva*. Separata de «Los Museos Arqueológicos Provinciales». Madrid.

- 1947.-*Juan José Ribera y su patria. El españoletto y su arte.* Editat a València.
- 1947.-*El Museo Municipal de Játiva. Guía.* Editada a Xàtiva.
- 1948.-*La muñeca de reyes que tenía el corazón de oro.* Editat a València.
- 1948.-*El españoletto y su patria. El arte religioso de Juan Ribera Cucó.* 2a edició. Editat a València.
- 1948.-*Crónica del Congreso Eucarístico-Mariano de Játiva.* Editat a Xàtiva.
- 1948.-*San Félix.* Editat a València.
- 1948.-*La colegiata.* Editat a Xàtiva.
- 1948.-*Santa Tecla o la Merced.* Editat a Xàtiva
- 1948.-*Jardines setabenses.* A part de «Jardines de Valencia». Editat a València.
- 1948.-*Las maravillas de Piedra.* 5a edició. València.
- 1948-1949.-*Jardines de España: Valencia.* Editat a València.
- 1948.-*Fiestas Reales en Játiva.* Reedició.
- 1948.-*Capitalidad y catedralidad en Játiva.* Reedició.
- 1949.-*Jardines de España: Parques reales.* Editat a València.
- 1950.-*Jardines de Aranjuez.*
- 1950.-*Monasterios monumentales de España.* Tom I. Editat a València.
- 1951.-*El castillo de Montesa: Su pasado y su presente.* València.
- 1951.-*Los monumentos nacionales de Játiva.* Madrid. Separa del «Boletín de la Sociedad Española de Excursiones».
- 1951.-*El castillo de Játiva y sus históricos prioneros.* Tercera edició. València
- 1952.-*La Semana Santa en Játiva.* València. Tallers tipogràfics de La Semana Gráfica. S. A.
- 1953.-*Monasterios monumentales de Galicia.* Editat a Madrid.
- 1954.-*Palacios monumentales y reales de España.* Editat a València.
- 1954.-*Valencia monumental.* Editat a València.
- 1955.-*Los tres monumentos nacionales de Játiva.* Fulletó editat per l'Ajuntament de Xàtiva. Imprès en València per La Semana Gráfica, S. A.
- 1957.-*Iconografía mariana.* València. Tallers La Semana Gráfica, S. A.
- 1960.-*Patronatos de la Virgen en cien pueblos de España.* València. Tallers La Semana Gráfica, S. A.
- 1961.-*Játiva, cuna del papel en Europa.* València. Tallers La Semana Gráfica, S. A.
- 1963.-*Castillos de España.* Última edició, Madrid, Espasa-Calpe, S. A.

A més a més de totes les publicacions mencionades anteriorment, també va ser director i col·laborador de revistes il·lustrades.

Entre els anys 1921 a 1952 dirigí, en distintes èpoques, *La Hormiga de Oro*, de Barcelona; *Játiva Turista*, de Xàtiva; *Nuestra Patrona*, *Játiva*, *Boletín de los Juzgados Municipales de España*, i *La Papelera de San Jorge*.

Fou col·laborador assidu en les següents revistes i periòdics nacionals i estrangers: *Revista Hispánica*, de Bucarest; *Heraldo de Hamburgo*, d'Hamburg; *Revue du vrai et du beau*, de París; *Puerto Rico Ilustrado*, de Puerto Rico; *Arquitectura*, de l'Havana; *Zig-Zag*, de Santiago de Chile; *Eco de España*, de Rosario de Santa Fe; *La Razón*, *Valencia Gráfica*, *Hojas Castellanas*, *La Paella Valenciana* i *España*, de Buenos Aires. Totes aquestes del estranger; en Espanya, d'entre altres, *ABC*; *Blanco y Negro*; *La Esfera*; *El Imparcial*; *Arte Español*; *Alrededor del Mundo*; *Boletín de la Real Academia de la Historia*; *Boletín de la Sociedad Española de Excursiones*; *Estampa*; *El Debate*; *España*; *Museos arqueológicos*; *La Nación*; *Vértice*; *Mundo Gráfico*; *Justicia*; *Informaciones*; *Játiva*; *revista del Sindicato del Papel*; *El siglo Futuro*; *Voz Hispánica*; *Arte Español*; *Pueblo*; *Estudios Penitenciarios*; *Hojas Selectas*; *Alma Levantina*; *Barcelona Atracción*; *Ilustración Catalana*; *Musseum*; *Mediterráneo*; *Revista Mercedaria*; *Vida Nacional*; *La Correspondencia*, i de València; *Las Provincias y su Almanaque*; *Cultura Valenciana*; *El Carmelo*; *Rosas y Espinas*; *Corpues Christi*; *Diario de Valencia*; *Valencia Atracción*; *Boletín Sindical*; *Lo Nostre*; *Levante*; *Lo Rat Penat*; *Saitabi*, etcètera.

Després de veure totes les obres que va escriure Carles Sarthou o en les que va col·laborar, hem pogut extraure algunes temàtiques que tracten aquestes obres:

- Art: de Galícia, Madrid, València o Xàtiva
- Viatges i excursions → Benicàssim, Madrid, Orpesa o Penyagolosa
- Geografia i comarques → Castelló, Sogorb, Terol o Xàtiva
- Temàtiques jurídiques
- Biografia de Benlliure
- Temes econòmics: indústries

5. Activitat política i econòmica a terres de Castelló

En aquest capítol volem situar al nostre biografiat en la seua època. Carles Sarthou va viure en l'època que va des del Sexenni Democràtic fins a la guerra civil; també parlarem de la influència del cossi a les terres valencianes, de l'enlairament de les diferents indústries gràcies a l'expansió de la taronja i finalment es parlarà de la proclamació de la Segona República a Vila-real.

En 1868 ens trobem amb una de les primeres crisis del capitalisme que crea una desestabilització social i política. Aquesta situació de crisi social es veu reflectida en la província de Castelló, ja que hi ha captaires pels carrers i als ajuntaments els toca repartir racions, també es produeixen robatoris de fruits i llenya.

A la crisi econòmica s'ha de sumar la política propiciada per un Govern que per por als desordres es tanca en banda i amb González Brabo instaurà la censura en la premsa i en la universitat.

Front aquests fets s'organitzen l'oposició i republicans, progressistes i part dels unionistes comencen una escalada de conspiracions en connexió amb Prim, el qual des de l'exili farà incursions pel litoral mediterrani per prendre el poder per mitjà d'un alçament militar. En un d'aquests intents, el 15 d'agost de 1867, Francisco González Chermá, un dels militants del partit demòcrata més jove i influent de la ciutat de Castelló, s'alçà amb un altre grup de demòcrates i progressistes de València.

Tot i que aquest alçament no va triomfar i González Chermá i els seus companys van ser enviats a la presó de València, a l'any següent Castelló secundà el pronunciament que farà triomfar la revolució de la *Gloriosa* el 29 de setembre, i com en altres ciutats d'Espanya, enfront del buit de poder creat per la dimissió de l'Executiu i de l'exili de la reina Isabel II, s'organitzà una junta revolucionària amb personatges representatius dels partits progressista, unionista i republicà (Monlleó, 1992).

La junta revolucionària de Castelló, pren diferents mides: l'impost de consums és abolit, ja que gravava productes de primera necessitat com el pa, la cansalada, el vi, etc. També s'intentarà ajudar a les capes més necessitades, i s'elegirà democràticament l'alcalde, aquest va ser González Chermá a la ciutat de Castelló.

Els republicans ensenyaven a llegir a la seua clientela popular d'artesans, tenders i xicotets llauradors o els explicaven els seus drets mitjançant conferències. També en les

campanyes electorals i els mítings, el partit republicà tractava els temes que tocaven la fibra sensible de la problemàtica popular.

Dos temes que afectaven molt directament a les capes populars eren l'impost de consums i les quintes. Encara que el primer va ser abolit per la junta revolucionaria, es va haver de substituir per l'impost personal creat pel nou ministeri d'Hisenda que presidia Figuerola. Per la seua part les quintes afectaven els fills de les famílies pobres que no podien redimir-se de prestar durant set anys el servei militar sí el sorteig entre cinc mossos els tocava a ells. Les famílies riques podien redimir-lo pagant i les capes mitjanes abonant-se al segur contra quintes en diversos anys. L'Ajuntament de Castelló s'oposà a dur a efecte aquesta mesura després de la manifestació encapçalada per dones. Finalment es decideix que en comptes de fer el sorteig es practique un repartiment exigint a cada cap de família de 5 a 100 reals per cobrir el contingent (Monlleó, 1992).

Els problemes que havien tingut els llauradors amb la crisi econòmica foren tractats des del primer moment en les reunions municipals. González Chermá proposà que es creara un banc agrícola que donara préstecs als llauradors pobres, igual que per dirimir els problemes del reg, es proposà formar un reglament del sindicat i jurat de regs.

En l'aspecte urbanístic també es prengueren mesures amb la il·luminació de la capital en instal·lar gas hidrogen substituint al petroli.

Durant el Sexenni Democràtic el ministre de Foment Ruiz Zorrilla, va fer un gran esforç perquè l'educació arribara a tots els grups socials per difondre la ciència, igualar-nos a Europa i perquè cadascun dels ciutadans conega els seus drets i els seus deures.

L'ajuntament republicà de Castelló, especialment interessat en l'ensenyament de l'obrer, gestionà la possibilitat d'aconseguir edificis per crear escoles nocturnes d'adults que ensenyen l'ofici, a llegir i a escriure. Per una banda es reorganitzà la junta local d'Instrucció Primària, que estava molt abandonada, i per altra banda l'institut de Segon Ensenyament obrí classes lliures d'escriptura i lectura durant la nit, albergant més de 200 alumnes (Monlleó, 1992).

En la ciutat de Castelló, el grup conservador de la Restauració va estar representat pel «cossi», nom relacionat popularment amb els polítics de la Unió Lliberal i que es va mantindre durant la Restauració perquè controlava la majoria de les institucions públiques de la província de Castelló. Durant la Restauració serà Victorino Fabra qui organitzarà el sistema de control polític des de Castelló en relació amb el duc de Tetuán en Madrid.

Victorino Fabra aconseguí perpetuar-se en el poder provincial, controlant la Diputació, que era el màxim poder en la província. Al llarg de la Restauració el grup del cossi farà diferents pactes i aliances identificant-se durant els primers anys amb el partit liberal conservador.

A partir de 1881 es transformà en el partit liberal fusionista, però deu anys després tornà amb el partit conservador, ja que els republicans zorrillistes amb el sufragi universal coparen els vots municipals. Fins a 1893 el cap indiscutible fou Victorino Fabra Gil, que en morir va ser substituït pels seus nebots Victorino i Hipólito Fabra Adelantado.

Les iniciatives socials i culturals que els republicans aportaren a la societat van contribuir a despertar i educar la consciència de les classes més baixes, i per tant tingueren més èxit alhora de canviar els costums, tradicions i mètodes de pensament. Els republicans aconseguiren donar una alternativa al caciquisme mitjançant associacions extra polítiques on es feien diferents activitats educatives i culturals en ateneus, casinos o cases del poble. És per això que el liberalisme democràtic republicà fou l'ingredient ideològic més important de l'oposició política en l'Espanya de la Restauració.

Per als republicans la ciutat era el nucli més directe de democràcia i llibertat on s'havien d'aconseguir les millores per a les capes populars. Les dues figures del republicanisme castellanenc que van intentar dur-lo a terme van ser Francisco González Chermá, que votà en la I República quasi totes les propostes dels republicans intransigents i Fernando Gasset Lacasaña que va ser diverses voltes diputat i formava part de la comissió de reformes socials. Altres destacats republicans van ser José Antonio Balbás, Gaietà Huguet i Gimeno Michavila.

A pesar de l'omnipotència del «cossi», l'Ajuntament de Vila-real funcionà durant els primers anys amb homes contraris a la influència de Victorino Fabra. Així des de 1877 fins a 1883 la política local va estar dominada pels clients polítics de Manuel Candau Canós, un llaurador acomodat que entrà en contacte amb l'advocat José Más Salvador, convertint-se tots dos en els homes més influents de la política vila-realenca.

De 1877 a 1879 es produeix l'Ajuntament d'Avellana on tan sols un regidor, Vicente Menero, es mostrà dissident en alguna ocasió de les decisions de la majoria. En el primer ajuntament de Candau de 1879 a 1881 el domini d'aquest i Más va ser el més absolut, però en el període de 1881 a 1883, coincidint en el segon ajuntament de Candau, la política local, provincial i estatal prengué un nou rumb (Pérez, 1991).

El 8 de febrer de 1881 se li encarregà a Sagasta, líder del partit Fusionista, la formació de Govern, acabant així cinc anys d'administració per part dels Conservadors i començant el torn polític. Más i els seus seguidors que s'adornaren d'aquest canvi i apostaren pel sagastisme, van comptar amb el suport d'exmoderats i carlistes com José Polo de Bernabé i José Escrig, i aconseguiren ser els representants del partit.

Després d'aquesta victòria molts pensaren que els cossiers tenien els dies comptats i que els amics de Candau dominarien l'Ajuntament completament, però infravaloraren els cossiers que es passaren al partit de Sagasta i començaran una campanya de desqualificació contra els líders del fusionisme provincial.

Per l'amenaça d'embolicar a Victorino Candau i els seus amics en un processament, els seguidors de Candau es van veure obligats a recolzar al candidat cossiero Nuñez de Arce en les eleccions generals de 1881. Així, tot i que l'associació Más-Candau seguia dominant en l'Ajuntament, havien perdut l'hegemonia del partit Fusionista.

Amb els membres del cossi assentats sòlidament en la Diputació i amb el governador a les seues mans, el bienni de 1881-1883, va resultar molt difícil per a l'equip dels amics de Candau, que s'anà tornant més insostenible cada dia. Les pressions realitzades per la Delegació d'Hisenda i el Govern Civil van provar la dimissió de set regidors, aleshores es van celebrar unes eleccions parcials en les quals van eixir elegides dues persones oposades a Candau: José Ramón Latorre Batalla i Antonio Soriano Gorriz (Pérez, 1991).

La cessió del poder per part de Candau a Soriano i el seu canvi d'actitud enfront dels cossiers de Vila-real, motivà que molts dels seus amics més influents l'abandonaren. Així en el període de 1883 a 1885 l'Ajuntament era guiat per Soriano i Francisco Albella Petit, quedant l'alcalde Joaquín Cantavella amb un simple paper testimonial.

L'any 1884 és el primer en tota la Restauració el qual el cossi perd el control de la Diputació, ja que l'alcalde va dimitir després de sofrir unes acusacions públiques al estar involucrat en assumptes de consums, els regidors no van elegir a Soriano sinó a Salvador Ferrer Montoliu, i açò provocà que la Diputació cossiera fora suspesa i substituïda per homes del partit Conservador.

El divorci entre Candau i els cossiers Vila-realencs va obrir el camí als republicans possibilistes, que triomfaren en les eleccions municipals de 1885, però van tindre una vida prou curta perquè «el 26 de febrero de 1886, el gobernador, Juan López Somalo, del partido de Sagasta, suspendió el Ayuntamiento elegido en 1885 y nombró otro nuevo» (Pérez, 1991).

Aquest nou Ajuntament estava compost pels amics de Candau i del cossi, tornant així a la mateixa situació que abans de la dimissió de l'alcalde Cantavella. Però aquest nou Govern no va poder impedir la victòria en Vila-real del candidat esquerrà Pedro Font de Mora, que a l'estar vinculat als cercles tradicionalistes vila-realencs aconseguí el vot catòlic.

Per concloure amb aquesta dècada on el cossi va tindre molts problemes per controlar l'Ajuntament de Vila-real, caldrà mencionar les eleccions provincials de 1886, on el candidat Julián Ruiz, recolzat per possibilistes i carlistes, fou el que més vots reuní en Vila-real, però finalment les eleccions municipals de 1887 van ser guanyades pel cossi i Candau (Pérez, 1991).

El valencianisme polític apareix al llarg del segle XIX i es fa més important durant el segle XX. Justament el lliurecanvisme enfront d'un estat proteccionista serà crucial per entendre el regionalisme i el posterior valencianisme polític. La reforma aranzelària de 1905 constata l'aïllament d'Espanya amb altres mercats del món per la política proteccionista, que derivà en una balança de pagaments negativa per no exportar els nostres productes agrícoles i en la no industrialització.

Gaietà Huguet Breva fou l'iniciador del valencianisme polític en Castelló. Aquest republicà federal va ser un gran impulsor del port i de moltes millores de progrés per a la ciutat. La lluita a favor del lliurecanvisme i la defensa dels interessos burgesos «le fueron descubriendo también el sustrato cultural y lingüístico de los valencianos, quienes necesitaban unirse para ser atendidos más directamente en sus problemas con una mayor autonomía política, que, por supuesto, pasaba también por controlar los intereses económicos» (Monlleó, 1999a).

Gaietà es va preocupar per tot el que afectà els sectors productius i utilitzà l'autonomia municipal com a instrument per lluitar contra el caciquisme, defenent el sufragi universal i que l'educació s'estenguera a les capes populars, i també volgué aconseguir la unitat territorial i lingüística com a tret diferencial de la personalitat valenciana (Herráiz i Redó, 1995).

En 1916 es fundà la revista *La Veu de la Plana*, que pretenia expandir les idees del primer valencianisme polític en Castelló i que Huguet i Castelló Soler defenien proposant «Viure, resorgir, tornar a ser els valencians dins d'Espanya lo que fors la nostra Nació valenciana en la quinzena centuria dins la gran confederació aragonesa» (Monlleó, 1999a).

Els primers a preocupar-se per les mesures per l'emancipació dels obrers van ser els republicans, els quals fomentaran les cooperatives de producció i de consum i l'enteniment entre patrons i obrers. Vicente Puchol Sarthou, Manuel Lassala i Carles Sarhou Francesc «van ser els impulsors dels anomenats aleshores sindicats de producció, més coneguts com a cooperatives. De fet, es poden considerar els pares del moviment cooperatiu» (Flores, 2011).

L'església que no vol perdre la influència sobre la societat, planteja en els cercles catòlics que patrons i obrers dirimiren les diferències, els patrons practicant la caritat i els obrers acceptant les jerarquies socials. També van aparèixer ajudes econòmiques com caixes per a invàlids, viudes i orfes, monts de pietat i caixes d'estalvis (Garrido, 1986).

Des de la llibertat d'associació i el sufragi universal de 1890 i la llei de vaga de 1909, la ciutat de Castelló viu un protagonisme polític de primer ordre i on els republicans organitzaren amb facilitat concentracions i manifestacions. Des de 1890 també va començar a celebrar-se el dia del treballador l'1 de maig.

El període amb més auge de lluites obreres en la ciutat de Castelló i la comarca, és el que va des de 1909 a 1914, on els treballadors de les indústries ja recorrien a les vagues aconseguint una eixida negociada en els conflictes. En aquestes manifestacions es tindrà cada cop més consciència de classe i es reivindicarà la jornada laboral de vuit hores, el dret al treball i a una vivenda digna i s'oposaren a què l'exèrcit intervingués en els conflictes entre patrons i obrers. Els sindicats de classes de l'UGT i CNT cada vegada van tenint més influència entre les classes treballadores.

La ciutat de Castelló passà a ser el centre neuràlgic de les activitats econòmiques, socials i culturals des que s'instaurà el règim lliberal. A la província de Castelló des de l'any 1900 fins a 1930 s'invertirà la tendència en els tres sectors econòmics. Estos canvis van provocar que els emigrants veren en la ciutat un lloc ple d'oportunitats, a més de ser un espai de llibertat front al món rural més tancat i religiós.

A les ciutats s'ubicà la premsa, els instituts de batxillerat, els espectacles i els cafès, convertint-se així en un espai cívic, d'oci i cultura on es transmetien les noves idees europees. A la ciutat de Castelló per exemple el tramvia de vapor primer i els cotxes després aportaren un aire de modernitat que es veurà reforçat amb la construcció de cases modernistes per a les classes propietàries que han amassat grans fortunes amb la taronja.

Des que fracassà la Primera República en 1873 i fins a 1931, sempre que el règim de la Restauració i la Monarquia han passat per crisis polítiques i econòmiques, molts han sigut els que desitjaven la proclamació de la Segona República, ja que havia quedat demostrat que tant el període de la Restauració (1875-1902) com el regnat d'Alfons XIII (1902-1931) no van ser molt efectius, ja que es van perdre les possessions de Cuba, Puerto Rico i Filipines i Espanya seguia amb molts problemes.

La Segona República a Vila-real es produí després de l'eixida del rei Alfons XIII i la suspensió de la potestat reial. Va ser el 14 d'abril de 1931 quan Manuel Usó Jarque proclamà la Segona República a Vila-real des del balcó de l'Ajuntament. El nou règim va tindre una gran acollida per tothom i es va viure un clima festiu. «L'acollida de la República a Vila-real amb vol de campanes i alegria generalitzada a diferència d'altres zones i municipis» (Font i Pitarch, 2006).

Proclamació de la Segona República a Vila-real. Font: *Vila-real al temps de la República* p.19.

Una raó que va comportar la caiguda de la monarquia va ser que els representants monàrquics s'havien identificat amb tot allò que el poble considerava caduc. A banda del descrèdit popular de la monarquia, va ser l'impuls dels nous edils republicans el que va guanyar més adeptes per a la causa republicana.

No s'ha d'oblidar, per exemple, que les dues Gestores que assumiren la responsabilitat de la gestió política municipal a Vila-real foren constituïdes per decisió

governativa, i que la presidida per Manuel Usó Jarque millorà l'aspecte de Vila-real obrint nous carrers, sol·licitant l'ampliació de l'estació del ferrocarril del nord i donant un nou impuls a l'exportació de la taronja.

Però tot això no és suficient si no entenem l'avanç que suposà la Segona República respecte de l'anterior període monàrquic i dictatorial, així com el desig reformista dels republicans de posar fre al caciquisme i de trencar amb les maneres decimonòniques d'entendre la política. L'entramat polític i cultural de Vila-real s'anà assentant durant la República amb la consolidació d'algunes institucions que estrenaren edificis, com és el cas de la Caixa d'Estalvis de Vila-real, Centre Carlí o el Teatre de Els XIII. També s'estrenaren edificis públics com el grup escolar Cervantes, i d'iniciativa privada com el trinquet de Sagols.

En tota Espanya els dirigents polítics volien expandir projectes educatius i culturals com a instrument de primera magnitud per igualar-nos a Europa.

«Los decretos publicados al inicio de la Segunda República no prohibían la enseñanza de la religión católica en la escuela, sino que quitaban su obligatoriedad y reconocían el derecho que tienen los padres a pedir enseñanza de la religión para sus hijos» (Monlleó, 1999a).

Aquesta no prohibició de la religió catòlica en l'escola ja s'havia debatut vint anys enrere en un míting contra les escoles laiques on participà la dona de Carles Sarthou, Lidia Vila.

El mitin de señoras

Se celebró por la tarde en el mismo recinto del Calvario.

La secretaria, *señorita Concha Costa*, lee las adhesiones siendo aplaudida. (Son las mismas que las del mitin de hombres).

Señorita María Antolino.—Censura á las escuelas laicas porque no permiten á los niños apagar la sed de amor y religión que les concede la escuela cristiana.

Señorita Paquita Font de Mora.—Dice que las hijas de Villarreal harán lo mismo con la escuela cristiana que aquellas mujeres que acompañaron á Jesús en su Pasión, no abandonándole nunca.

Doña Dolores Plá de Gimeno (en valenciano).—Dice que constituye una vergüenza que tengan que hacerse dichas reuniones para protestar de actos que debiera haber ya anulado el gobierno.

Doña Lidia Vila de Sarthou.—Recuerda que es catalana y que tiene siempre una lágrima para deplorar la «Semana roja» de Barcelona. Por eso viene á protestar contra las escuelas laicas.

Font: *Heraldo de Castellón* nº 5.718 del 18 d'abril de 1918

6. El lent camí de l'emancipació de les dones: de l'àngel de la llar al vot femení en la Segona República

Aquest apartat tracta de reflectir l'evolució que van experimentar els models de gènere que es van desenvolupar en el període en què van viure Carles Sarthou Carreres i Lidia Vila Bou.

Les dones van començar a congregar-se en associacions per poder eixir de l'espai privat al públic i la millor manera per fer-ho va ser creant una identitat de grup amb les mateixes idees religioses. L'església volia difondre les seues idees i consignes per arribar al món dels laics i les dones també van ajudar a aquesta causa creant diferents associacions.

«También las mujeres fueron instrumentalizadas para tal fin y en Castellón varias seran las asociaciones religiosas en las que participaban: Asociación de Camareras de Jesús Sacramentado, Cofradía de la Virgen del Lidón, Hijas de María Inmaculada... etcetera» (Monlleó, 2004).

Amb la Segona República es contemplava una escola amb ensenyament gratuït, obligatòria i igual per a tots els alumnes on els mestres mitjançant un ensenyament actiu i no repetitiu devien implicar als xiquets en la consciència de justícia i en una autonomia intel·lectual i moral.

La implantació del vot femení que es va incloure en la Constitució de 1931, juntament amb la progressiva incorporació de la dona al treball fora de casa i la llei Moyano de 1857 en la qual s'establí la obligatorietat d'ensenyament per a les xiquetes, provocà un altre debat en el qual es pronunciaren diversos sectors de Castelló. Però tot i aquestes millores, en 1930 la taxa d'analfabetisme en les dones estava en el 50%, mentre que en els homes era del 36% (Febrer, 1997).

Aquesta diferència era tan notòria perquè abans de la Segona República poques opcions tenia la dona de formar-se, ja que la llei Moyano tot i que es complia, el que s'ensenyava eren assignatures relacionades amb el manteniment de la llar, a més a més durant el règim lliberal la dona havia de ser «esposa sumisa, madre perfecta y guardina del hogar» (Gimeno, Chust, i Alonso, 1992).

Front aquesta desigualtat en la formació educativa entre l'home i la dona, alguns partits de la Segona República estaven en contra del vot femení perquè deien que les

dones no estaven preparades, mentre que altres estaven a favor. Tres de les figures femenines més implicades en el vot femení van ser: Clara Campoamor que estava a favor i Victoria Kent i Margarita Nelken estaven en contra.

La província de Castelló durant el període restauracionista cal explicar-la des de la transició del segle XIX al XX, on el progressiu augment de la població total d'Espanya es produí gràcies a la disminució de la mortalitat i la reducció de les malalties i les millores sanitàries. Vila-real també experimentà aquest fenomen fruit de les transformacions econòmiques i socials que es donen en totes les ciutats d'Espanya.

L'enlairament econòmic contemplà una forta transformació de la societat castellonenca, tant en la productivitat com en els sectors econòmics. L'agricultura anà mecanitzant-se i els agricultors aplicaren els nous coneixements tècnics. Per la seua banda la indústria i el sector serveis també experimentaren un augment.

L'any 1890 es produïen quasi 900.000 quilos de cànem anuals que servien per proveir a la marina mercant i de guerra espanyola i també estrangera, i a més impulsava l'elaboració d'espardenyes, que donaven treball durant tot l'any a moltes famílies. Tot això fou possible gràcies al fet que en aquest moment dos eren els cultius que predominaven per la quantitat que es produïa: en el regadiu destacaren el cànem i la taronja i en el secà el vi i les algarrofes (Garrido, 2004).

El creixement de les ciutats a Europa i Espanya comportà una gran construcció de vivendes i per tant s'incentivà la fabricació de taulells i pedra artificial. A Vila-real en aquest període es mesclà el treball artesà amb el de la fàbrica, en la qual es van introduint a poc a poc les màquines de vapor.

Al costat dels productes típics de l'artesania com el xocolata, l'aiguardent o les espardenyes, ens trobem amb objectes que ja s'elaboren en fàbriques com les teules, els llambordins, les serres mecàniques o el paper de fumar.

La taronja, anomenada la fruita daurada, adjectiu donat amb un doble significat, per un costat pel seu color i per l'altre per la quantitat de capitals que ha mogut al seu voltant, sobretot al País Valencià. Així «una burgesía dinámica y emprendedora, junto con labradores dispuestos a adaptarse a las nuevas exigencias del mercado, hizo que la naranja fuera ganando el terreno antes improductivo» (Monlleó, 1999a). Aquest terreny va ser en part per les terres obtingudes per les desamortitzacions del segle XIX, que «van afectar un mínim de 2.900 fanecades a l'horta de Vila-real» (Garrido, 2010).

Després de 86 anys (1821-1907), l'horta de Vila-real va assolir les 3.000 fanecades quedant per tant poques parcel·les de garroferes, vinyes i olivers. Aquest fet es degué a la quasi exclusiva plantació de la taronja (Garrido, 2010).

Gràcies al creixement agrícola la indústria va poder enlairar-se, ja que la implantació del sector taronger suposava una forta demanda de productes industrials. Alguns d'aquests productes eren les serraries per elaborar les caixes de fusta per embalar les taronges, bombes per als motors de reg, bàscules, maquinaria per als magatzems de les taronges, i moltes altres activitats.

Per la seua banda, el fet que els abundants propietaris xicotets foren capaços de sumar-se amb tanta rapidesa a la nova especialització sembla estar relacionat amb quatre factors. En primer lloc, fins que els tarongers començaven a donar fruita era habitual que la terra continuara dedicant-se al cultiu de cereals i hortalisses intercalades. En segon lloc, l'auge del taronger va ser la causa d'una important pujada de jornals. Com que els menuts propietaris pràcticament no contractaven mai treball assalariat i els mateixos (i la resta dels membres de la seua família) actuaven de manera habitual com a jornalers dels major terratinents, aquella pujada els degué permetre fer estalvis. En tercer lloc, gràcies a la taronja va aparéixer una activitat agroindustrial de certa entitat (magatzems fusteria de caixes, fabricació de claus,...) que feis més fàcil que els membres de la família llauradora pogueren trobar treball complementari. En quart lloc, va intervenir una circumstància que estava present en totes les hortes valencianes: la terra que pertanyia a cada propietari i solia estar fragmentada en entre un nombre elevat de parcel·les (Garrido, 85 : 2010).

Altres factors que influïren en l'expansió del cultiu taronger foren el desenvolupament del ferrocarril i la millora de la navegació, juntament amb la crisi de la seda i la bona acceptació de la taronja per part d'Anglaterra i França.

El primer que va plantar taronges en la Plana de Castelló va ser José Polo de Bernabé, un burgès establert en València i membre actiu de la societat econòmica d'amics del país i relacionat amb altres propietaris emprenedors com Vicente Lassala Palomares, Tomás Trenor i Cirilo Amorós. En 1835 heretà terres en Vila-real, Alqueries i Borriana, arrancà les vinyes, garroferes i oliveres i convertí aquests terrenys en tarongers, dels quals cultivà més de 1.000 fanecades de mandarines. Polo de Bernabé també va ser un dels primers exportadors de taronges a Suïssa, Alemanya, Anglaterra i França i també en importar el guano del Perú.

A causa de la importància de l'activitat tarongera, les autoritats de Castelló treballaren per afavorir aquella infraestructura de transport necessària per poder

comercialitzar les taronges. En desembre de 1862 fou inaugurada la línia ferroviària València-Tarragona.

També es va plantejar construir un ferrocarril de via estreta per arrimar les taronges i els productes ceràmics de la Plana al port de Castelló, que començà a construir-se en 1891. D'aquesta manera el tren conegut com la *Panderola* uní Vila-real i Onda amb el Grau de Castelló, començant en 1889 el trajecte Castelló-Almassora-Vila-real i en 1907 arribà al Grau de Borriana, on no hi havia port, però com hem comentat en el capítol 3, Carles Sarthou lluità perquè Borriana tinguera el seu propi port.

Durant el segle XX la millora de la maquinària i l'augment de la població, van estimular el consum. Ara les fàbriques necessitaven més gent per poder produir més i van començar a incorporar la dona en els llocs de treball.

Se asegura cómo van priesando las fábricas de cerámica, de tejidos, géneros de punto, de madera y de hierro “en los que están empleados multitud de obreros de ambos sexos”. Mientras la exportación del vino y la industria alpargatera han decaído, “adquiere proporciones colosales la exportación de frutas, sobre todo la naranja, mejorada de tal modo que se impone en todos los mercados sobre toda competencia” (Monlleó, 296 : 1999a).

Aquesta ampliació de l'activitat industrial i comercial va significar la introducció generalitzada del sistema de fàbrica i l'abandonament progressiu de l'artesania, amb la qual cosa les expectatives de benefici per part dels empresaris va provocar que les jornades laborals foren excessives, constituint així una de les primeres reivindicacions obreres.

Los informes de la Comisión de Reformas Sociales, creada en 1883, cifran las hora de trabajo diaria entre 13 y 9 horas, con casos extremados de los obreros que podían llegar a 18 horas o de los agricultores que empezaban a las siete de la mañana y trabajaban de sol a sol. Las industrias donde más infracciones se realizaban tanto en el número de horas como en el que intervenían los menores era la alpargatera tan desarrollada en Alacant y Castelló... vienen a constituir un grupo industrial que es quizás en el que hay mayor número de niños empleados menos de diez años y de diez a catorce (Monlleó, 297 : 1999a).

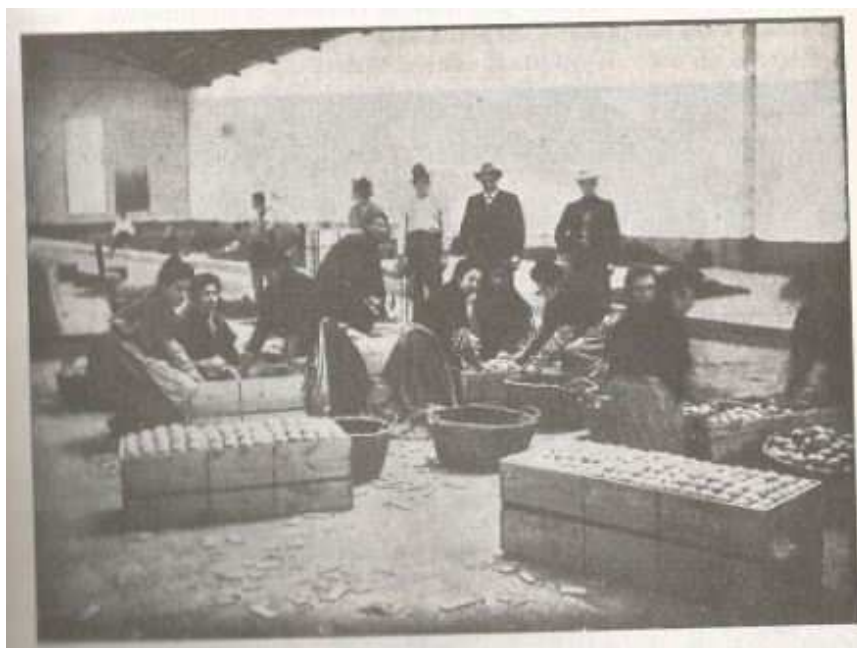
Quant al sou i el cost de la vida, durant aquest període no va superar mai el mínim de subsistència, aquesta circumstància obligava a treballar a la dona i als xiquets per poder menjar cada dia, però això no era possible quan alguna malaltia o l'atur apareixien, ja que no hi havia cap contracte laboral o assegurança.

«El salario medio de un trabajador no superaba las 2'50 pesetas, mientras que el capítulo de gastos nunca bajaba de las 3 pesetas» (Monlleó, 1999a). Per tant el pa i el vi que consumien no eren de la millor qualitat, i a més a més els vegetals constituïen la base de la seua dieta, ja que no podien consumir quasi carn o peix.

Respecte a dona treballadora, una de les pioneres en advertir sobre aquesta qüestió social va ser Concepción Arenal. En aquest període la dona sí que treballava fora de casa, ja que no era suficient amb el sou de l'home, i també perquè en la comarca de la Plana predominava la xicoteta propietat camperola, on la unitat familiar tenia assignats uns papers. L'home s'ocupava de les feines agrícoles mentre que la dona s'encarregava de la casa, ajudava en les feines del camp i en la venda de productes, i a més a més també completava la mà d'obra junt amb els xiquets en èpoques de recol·lecció.

Com hem vist la dona feia més feines que l'home però el sou d'aquesta era molt inferior, concretament entre 1900 i 1910 «el sueldo del obrero agrícola está entre 3'25 y 4 pesetas diarias y la mujer a penas alcanza la peseta» (Monlleó, 1999a).

La dona però, no sols era empleada en els cultius de l'horta, sinó que també va treballar als magatzems de taronges, tant en la neteja com en la selecció i empaquetat del fruit. El mateix Sarthou Carreres va descriure les pèssimes condicions en les quals treballaven «sentadas sobre la paja o lecho de almacén... viene la de envolver en papel de seda las naranjas (empaperar), por muchachas que se sientan en cuclillas en el suelo alrededor de los montones... envolviendo una por una las naranjas» (Sarthou & Carreras i Candi, 1989).

Font: *Geografía General del Reino de Valencia. PROVINCIA DE CASTELLON* p.305

7. La mort de la mare, el pare i la filla

En aquest capítol es pretén mostrar el sofriment que va patir Carles en morir tres de les persones més importants de la seua vida. També, aprofitant aquest capítol m'agradaria dir que durant les investigacions de l'incendi del cinema *La Luz*, he descobert que dos avantpassats meus van estar aquell dia en el cinema i que malauradament un d'ells va morir.

Per tant m'agradaria dedicar aquest capítol a totes les víctimes de l'incendi i especialment a Rosa Carda Ribelles, germana del meu besavi que va morir en aquest incendi estant embarassada i també al meu besavi que es va poder salvar en escapar per una de les portes que uns homes van obrir.

La mort de Rosa Carreres Monllade es produí el 19 de desembre de 1911 a les cinc i mitja de la matinada. Aquest fet queda justificat al diari de Lidia Vila a la pàgina 100. «Vuestra abuelita dejo este valle de lagrimas el 19 de Diciembre de 1911. Apunto esquela como recuerdo» (Lidia Vila, 101).

Carles Sarthou Monfort va morir el 23 de juny de 1918. Podem encontrar el testimoni d'aquesta mort en el diari de Lidia, on descriu aquest esdeveniment el 7 de juliol de 1918.

El 23 de Junio murió vuestro abuelito, victima de dolorosa enfermedad. Su muerte fue tranquila, habiendo recibido los Santos Sacramentos y sin duda que lo mucho que sufrió purificaría aquella alma tan fria que creo no se inmutó por nada ni por nadie. Su paso por la vida fue tan poco beneficioso cual el de los que están en el limbo. Era honrado y bueno por natural y su cualidad era una ecuación esmerada. Mas su corazón no dio nunca señales de existir y era tan niño en sus cosas que parecia no haber llegado á mayor edad. No creo haya nadie que le llore con pena profunda, ni nadie que le guarde el menor rencor. Dios le tenga en su gloria ¡pobrecito! (Lidia Vila : 132).

La mort de la xicoteta Lidia va ser un dels moments més difícils per al matrimoni Sarthou i així queda reflectit en el manuscrit de Carles Sarthou. Però abans de mostrar aquest sofriment, posarem de manifest les causes per les quals s'incendià el cinema i la repercussió d'aquesta tragèdia.

Eren les festes patronals de Sant Pasqual de 1912 i els veïns de Vila-real i les poblacions properes disfrutaven de les fires i espectacles i moltes persones van decidir anar a un incipient espectacle, el cinema. Aquest cinematògraf, anomenat *La Luz* estava situat als inicis de la carretera de Borriana, el recinte no tenia el condicionament dels

actuals cinemes i «se pudieron comprobar las innumerables chapuzas de la instalación eléctrica y de las condiciones de la cabina que era de tabiques de madera» (Ajuntament de Vila-real, 2012).

Aquest local fou obert l'any 1910 per l'empresari Eduardo Pitarch Molés, oriünd d'Alcalà de Xivert, amb dos socis més, que cada any llogaven el magatzem de Joaquín Rochera Bellmunt. Aquest local era una planta que anteriorment fou destinada a magatzem, tenia una superfície d'uns 100 metres quadrats i amb una sola porta que comunicava amb l'exterior, dalt de la qual estava la cabina de projecció, a la part de darrere hi havia un entresolat on es situava la preferència amb bancs de fusta. En aquest local «había otras dos puertas, en el muro de la izquierda, una muy estrecha (65 centímetros) junto al fondo, y otra junto a la preferencia; pero ambas cerradas por detrás durante las representaciones» (Sarhou i Carreras i Candi, 1989). Tot aquest espai tenia oficialment una capacitat de 200 persones.

Després d'acabada la sessió, es va decidir projectar una pel·lícula més de regal, fet que va agradar a les quasi 200 persones que assistiren al cinema. Però aquella pel·lícula va ser la causant del sinistre.

«Se exhibía una película denominada *Alma de Traidor*, de 225 metros, y cuando transcurrían unos 70, la pantalla se anegó de un color amarillento, que hizo palidecer la nitidez de la imagen» (Ajuntament de Vila-real, 2012).

Font: *L'incendi del CINE "LA LUZ", 27 de maig de 1912, Vila-real.* p.36

Així una espurna botà foc a la bobina de la pel·lícula produint-se un incendi. Quan l'operador de la cabina declarà sobre que havia ocorregut:

Manifestó que se quemó las manos al coger en un manojo ardiendo el rollo de la película, lanzándola a la calle desde una ventana que daba al exterior, pero que desmenuzado en parte el amasijo de la cinta, fué desparramada por el suelo, prendiendo fuego a distintos materiales combustibles (Ajuntament de Vila-real, 59 : 2012).

Els primers a adonar-se'n de l'incendi foren els assistents asseguts en les últimes files i els de l'entresolat, que després d'avisar a la resta de la gent pogueren fugir per la porta que comunicava amb l'exterior. Però la gent de baix atemorida es dirigí cap a l'única porta que hi havia i espentant tots alhora sols aconseguiren bloquejar la porta, ja que aquesta s'obria de fora cap a dins.

Els veïns i vianants que per allí passaven no podien fer més que esperar que la porta s'obriria o es destruïra pel foc. Una volta el foc es va extingir, els parents de les persones que allí van morir tractaren d'encontrar i reconèixer a algun dels seus familiars.

Entre les persones que van morir allí dins i les que van morir més tard a causa de les ferides ocasionades pel foc i la inhalació de fums, un total de 69 persones van morir a conseqüència de l'incendi del cinema *La Luz*. Segons les estimacions de l'època entre 50.000 i 60.000 persones presidiren i presenciaren el seguici fúnebre, encapçalat pels deu fèretres dels xiquets que van morir, entre ells el de Lidia Sarthou Vila.

Es decidí obrir una subscripció popular per a indemnitzar als damnificats o les famílies d'aquests. Finalment s'aconseguien 49.213 pessetes amb vint-i-sis cèntims. Quedaren exclosos d'indemnització les famílies de Jaime Lloret Llorca, Carmen Moliner Falco i Lidia Sarthou Vila, perquè s'encontraven en molt bona situació econòmica.

El propietari del cinema disfrutava de llibertat condicional perquè havia depositat una fiança, però el poble es dividia entre els que volien que l'imputaren per temeritat i els que demanaven la llibertat absoluta i exculpació dels fets, en aquest últim grup es trobava Lidia Vila, la mare de Lidia Sarthou Vila.

Així doncs la família de la xicoteta Lidia no sols no va percebre cap indemnització sinó que va demanar l'exculpació de l'amo del cinema i, a més a més, van ser donants de la llista de la subscripció popular amb una quantitat de 25 pessetes. Aquesta mateixa aportació va fer l'oncle de Lidia Sarthou, Francesc Sarthou.

Per demostrar el sofriment que va patir la família Sarthou amb la pèrdua de la seua filla, transcriuré els textos que va escriure Carles Sarthou al dia següent del incendi i que van ser publicats 81 anys després.

LA NIÑA, ENAMORADA DE LA LUZ ALLI QUEMO LAS ALAS COMO BELLA MARIPOSA Y VOLO AL CIELO UN ANGEL MAS.

A LA UNA Y MEDIA DE LA MADRUGADA, SONO UN FUERTE ALDABONAZO EN LA PUERTA DE MI CASA DE BURRIANA BAJE A ABRIR CREYENDO FUESE EL SERENO QUE ME LLAMABA A DESHORA PARA ALGUNA ACTUACION JUDICIAL Y ME SORPRENDIO VER AL CRIADO BAUTISTA DE VILLARREAL QUE VINO A PIE A AVISARME PARA QUE ME FUESE DE ALLI ENSEGUIDA

PREGUNTE EL MOTIVO Y ME MINTIO -DIJO QUE LO IGNORABA- MI ESPOSA QUEDO MAL IMPRESIONADA Y SOLA TEMIENDO POR SU PRIMOGENITA Y YO CORRI EN BICICLETA, SIN BOCINA, NI FAROL, EN NOCHE OSCURA, CARRETERA ARRIBA, SOLITARIA, QUE ME PARECIA INTERMINABLE...

AL FIN LLEGUE, Y EN LA PUERTA DE LA ALQUERIA ME RECIBIO MI ANCIANO TIO ESTANDO LA CASA LLENA DE GENTE Y DE AMIGOS SILENCIOSOS Y AL NO VER ENTRE ELLOS A MI HIJA PREGUNTE POR ELLA Y NADIE SE ATREVIO A CONTESTARME... UNOS SOLLOZOS MI HICIERON ADIVINAR: ¡ EL CINE !

CORRI ALLI ENTRE GENTES BULLICIOSAS Y OLOR A CARNE ASADA... ENTRE NEGRURAS Y EL JUEZ Y EL ALCALDE ME DETUVIERON, DICIENDOME: -DON CARLES.. TENGA ANIMOS Y CONFORMIDAD... ¡POR FAVOR, MARCHESE...! ¡NO ENTRE A VER ESE CUADRO TAN MACABRO...! ¡VAYASE! ¡YA NO TIENE REMEDIO!

PENSE EN LA OTRA LIDIA – MI ESPOSA QUE IMPACIENTE ME ESPERABA EN BURRIANA, -ENFERMA- Y SIN ESPERAR A QUE AMANECIERA, CORRI EN SU BUSCA, MAS MUERTO QUE VIVO, PARA RECIBIR OTRA DOLOROSA IMPRESION: ... LA ENCONTRE VISTIENDOSE PARA VENIR A VILLARREAL, POR MI TARDANZA...

FINGI TRANQUILIDAD... QUISE DARLE ANIMOS QUE PARA MI NO TENIA... Y AL FIN, EN ABRAZO CONYUGAL, ROMPIMOS EN UN LLANTO QUE NO PUDIENDOLO REFRENAR, DESPERTO AL VECINDARO QUE ACUDIO EN MASA A CONSOLARNOS, INUTILMENTE.

PUEDE AFIRMARSE, QUE, COMO TODA LA CIUDAD DE VILLARREAL, TAMBIEN LA DE BURRIANA SE CONDOLIO DE LA TRAGICA MUERTE DE LA ANGELICAL CRIATURA...

POR CASA DESFILARON A CENTENARES LAS PERSONAS CONOCIDAS...

... Y DEL ENTIERRO DEL DIA 29... NO QUIERO DECIR...!! LO COMENTARON LOS DIARIOS DE VALENCIA, CASTELLON Y MADRID...

AQUELLO FUE IMPONENTE... MAS DE SESENTA FERETROS. DOCE AYUNTAMIENTOS, DIPUTACION, OBISPOS, CLEROS, AUTORIDADES, MUSICAS, CRESPONES, FLORES Y LAGRIMAS...

TODOS LOS PARIENTES Y AMIGOS VINIERON A VILLARREAL –LIDIA TAMBIEN- EN UN COCHE, ENFERMA:

EL FERETRO BLANCO DE LINDIN LO CUBRIAN CORONAS, DE PADRES PADRINOS... Y AMIGUITAS DE BURRIANA.

LA ENTERRE EN EL NICHOS VEINTICINCO (ACTUALMENTE EN EL PANTEON FAMILIAR) CONDUCTA POR NOSOTROS ... YO LA METI EN LA SEPULTURA, QUE LLENE DE FLORES Y LAGRIMAS.

ANTES ME PIDIO LIDIA QUE ABRIESE EL ATAUD PARA VER POR ULTIMA VEZ A SU HIJA Y DARLE UN BESO EN LA FRENTE... Y YO ME NEGUE... ME NEGUE... ME NEGUE... ..INSISTIO ELLA LLORANDO Y SUPLICANDO Y TOME LA DETERMINACION DE ARROJAR LA LLAVE DEL FERETRO AL TEJADO DE LOS NICHOS

-¿COMO HABIA DE VERLA... NI DONDE BESARLA SI EL CADAVER NO TENIA CABEZA...?

ESTA MUTILACION LA IGNORABA LIDIA Y POR SU AMOR DE MADRE, NADIE LE NOTIFICO TAL DESTROZO EN EL CUERPO DE NUESTRA HIJA. ...PARA QUE SUFRIERA MENOS...

POR ESO AL REGRESAR A CASA Y ORAR POR ELLA A LA VIRGEN DOLOROSA, (PAÑO DE LAGRIMAS DE LA FAMILIA) LE DIJO MI ESPOSA:

¡VIRGEN DE LOS DOLORES...!! MUCHO SUFRISTE CON LA DOLOROSA MUERTE DE TU DIVINO HIJO...!! ...PERO TU TUVISTE EL CONSUELO DE TENERLO EN TUS BRAZOS... ...YO... NI ESO SIQUIERA...!!

-CARLES SARTHOU CARRERES-¹⁴

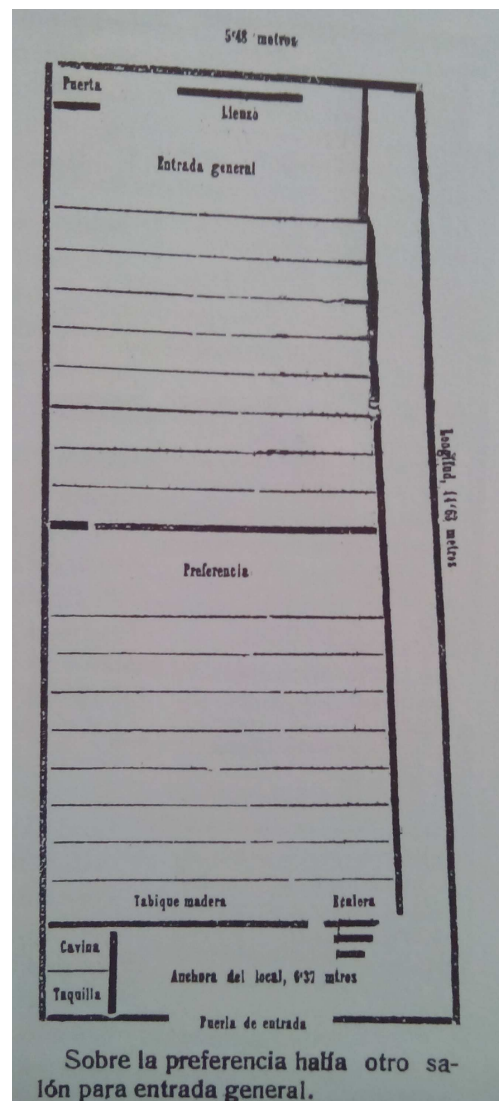
Cal fer una menció especial als herois d'aquesta catàstrofe que segons he pogut llegir al llibre *L'incendi del CINE "LA LUZ", 27 de maig de 1912, Vila-real*, van ser quatre homes.

El primer, Bautista Peris Mondragón, un veí de Vila-real que en assabentar-se del foc va anar corrent des de sa casa, i va enderrocar un xicotet mur del magatzem adjacent al cinema; gràcies a aquesta acció unes quantes persones pogueren escapar, tot i que ho feren amb les robes enceses. Aquest episodi el va descriure el seu fill Salvador Peris Ramos a la pàgina 88 del llibre que hem mencionat anteriorment.

Els altres tres herois van ser Bautista Mollà Rodrigo, Joaquín Rochera i Vicente Soler Monferrer, que com podem llegir a la pàgina 36, es trobaven a la taverna contigua, i amb una aixada obriren a colps les dues portes menudes que estaven tancades, aquesta determinació va salvar la vida d'unes quantes persones més.

---

¹⁴ Lidia Sarthou Vila fallecida en el incendio del cine mayo 1.912. A destapar después de mi muerte – Carles Sarthou Carreres- (del citado manuscrito, sólo se reproducen las páginas 17-18-19 y 20, copiando los textos íntegros, tal como los escribiera Carles Sarthou) Tota aquesta informació ha sigut extreta del llibre *L'incendi del CINE "LA LUZ", 27 de maig de 1912, Vila-real*.

Dibuix de com devia ser el cinema, publicat al llibre *L'incendi del CINE "LA LUZ"*, 27 de maig de 1912, Vila-real. p.31

Conclusions

Després de realitzar aquest treball m'he adonat de la tasca tan exhaustiva que s'ha de fer a l'hora d'investigar, ja que s'han de contrastar fonts, llegir bibliografia, obrir hipòtesis i calcular dades a partir de la informació que es té.

Realitzant la biografia del nostre autor he descobert la vida que va tindre i he sentit com a propi el sofriment per la pèrdua de la filla i pels successius sofriments que va patir, tant de caràcter personal com laboral.

Les hipòtesis que s'han tractat al llarg del treball han quedat més clares. Respecte al primer capítol, ha quedat aclarida la hipòtesi de la família d'una manera molt visual mitjançant l'arbre genealògic per saber qui és cada membre de la família i també el nombre de fills que van tindre.

Al segon capítol queda demostrada la hipòtesi respecte a la generació intel·lectual a la qual va pertànyer Carles Sarthou. Al primer apartat d'aquest treball hem parlat de tres generacions d'intel·lectuals, però Carles Sarthou va pertànyer a la segona, anomenada generació finisecular que es divideix entre el modernisme i la generació del 98. Durant aquest període van haver-hi canvis socials amb l'empeny de les classes populars i treballadores; també es produïren canvis de mentalitat, per una banda es començava a negar l'existència de Déu i per l'altra apareixia el decadentisme enfront del positivisme.

Al tercer capítol s'ha vist reflectida la relació matrimonial entre Carles Sarthou i Lidia Vila durant els diferents períodes de la seua vida i també s'ha tractat la vida quotidiana i el nivell d'instrucció a Vila-real mitjançant diferents gràfics per situar les persones biografiades en el seu context.

Durant aquest matrimoni es veu la relació de complexitat que tenen tots dos, tant alhora d'anar tots dos a les excursions que feia Carles per fotografiar els diferents paisatges com alhora de preparar les oposicions, on Lidia està al seu costat recolzant-lo i desitjant que obtinga la plaça.

Es veu com aquest és un matrimoni intel·lectual, ja que tant Lidia com Carles són escriptors, de Sarthou ja coneixem la gran quantitat d'obres que va realitzar i de Lidia com bé es comenta al llarg d'aquesta obra va publicar un llibre sobre Barcelona i va col·laborar en mítings contra les escoles laïques.

La hipòtesi respecte a les temàtiques més importants en les obres de Carles Sarthou queda resolta al quart capítol al fer un repàs de les diferents obres de les quals fou autor o col·laborador. Així doncs les temàtiques d'art, d'excursions al llarg del corredor

mediterrani, de viatges a Madrid o València i d'altres econòmiques i jurídiques, van conformar a Carles Sarthou com a un home inquisitiu.

La hipòtesi respecte a l'activitat política a la província de Castelló durant el període que Carles Sarthou va estar vivint a la província queda demostrada al cinquè capítol d'aquest treball. El cossi que forma part del partit conservador, té un clar domini polític a les terres valencianes que sols es veu en perill durant un curt període de temps amb l'arribada del republicà Gonzalez Chermá.

Al sisè capítol hem vist les característiques de les dones de classe alta o mitjana que s'ajusten a l'educació rebuda per Lidia Vila, així com les dones de les classes populars que eren les que més treballaven, sovint més que els homes, ja que aquestes no sols feien les feines de la casa sinó també ajudaven en la recol·lecció en l'hort, treballaven fora de casa en algun magatzem o venien els productes que obtenien de les collites. Per tant aquest capítol fa un repàs de l'evolució de la dona des que aconseguix el dret a vot i comença a eixir de l'espai privat.

Per finalitzar, al setè capítol es veu clarament reflectida la hipòtesi del sofriment de la parella en morir la filla a l'incendi del cinema *La Luz*. És aquest capítol el més dramàtic, ja que no sols es conta d'una manera molt detallada el sofriment per la pèrdua de la filla, sinó que també estan presents les morts dels pares de Carles Sarthou.

Queda demostrat que com avui en dia, fins que no ocorre una desgràcia no es posen mesures per tractar d'evitar-la, ja que després d'aquest incendi es redactaren noves normes sobre seguretat i materials que devien tindre els cinemes.

Així doncs podem concloure que hem pogut tractar totes les hipòtesis que ens havíem plantejat i per tant deixar el treball tancat, a l'espera d'altres possibles investigacions.

Seria interessant per a treballar en un futur seguir construint la biografia de Carles Sarthou Carreres i incloure en ella l'anàlisi de les diferents obres que va publicar. En aquesta segona part de la biografia s'hauria de tractar la vida de Carles Sarthou quan marxà a viure a Xàtiva i analitzar també el seu segon matrimoni amb Josefa Calabuig Seguí¹⁵.

---

¹⁵ Informació extreta de les notes marginals de la partida de baptisme de Carles Sarthou Carreres.

Bibliografia

- AJUNTAMENT DE VILA-REAL. Regidoria de Museus (2012), *L'incendi del CINE "LA LUZ", 27 de maig de 1912, Vila-real*. Vila-real. ISBN: 978-96843-08-0
- ARXIU MUNICIPAL DE XÀTIVA. Sarthou Carreres, 249: Diario de Lidia Vila (1908-1918).
- BURDIEL I., (2014) «Los retos de la biografia» *Ayer* nº 93. Madrid. p. 47-83
- CASTELLS L., (1995) «La historia de la vida cotidiana» *Ayer* nº 19. Madrid. p. 135-164
- FEBRER V., MONLLEÓ R. & Universitat Jaume I. Departament d'Història, Geografia i Art (1997), *Mujer trabajadora y enseñanza en Castellón, 1880-1930*. Castelló.
- FLORES, O. (2006), *Vila-realencs per a recordar*, Ajuntament de Vila-real. Regidoria de Museus. Vila-real. ISBN: 84-88331-93-2
- FLORES, O. (2011), *Vila-realencs per a recordar II*, Ajuntament de Vila-real. Vila-real. ISBN: 978-84-96843-45-5
- FONT, D.J., PITARCH, A. & Vila-real. Ajuntament (2006), *Vila-Real al temps de la República: 1931-1936*, Ajuntament de Vila-real. Regidoria de Normalització Lingüística, Vila-real. ISBN: 84-88331-94-0
- GARRIDO, S. & Castelló de la Plana (Província). Diputació (1986), *Los Trabajadores de las derechas*, Diputación de Castellón, Castellón de la Plana. ISBN: 84-50545-34-X
- GARRIDO, S. (2004), *Cànem gentil: l'evolució de les estructures agràries a la Plana de Castelló (1750-1930)*, Ajuntament de Castelló. Consell Municipal de Cultura, Castelló de la Plana. ISBN: 84-95915-37-5
- GARRIDO, S., (2010) "La transformació d'un model econòmic" a GIL, V. & Vila-real. Ajuntament (2010), *Història de Vila-real*, Ajuntament de Vila-real, Vila-real. p.77-107
- GIL, V. & Vila-real. Ajuntament (2010), *Història de Vila-real*, Ajuntament de Vila-real, Vila-real. ISBN: 978-84-96843-31-8
- GIMENO, MJ., CHUST, M. & ALONSO, A. (1992), *Historia de Castellón*, tomo 2, Prensa Valenciana, Valencia. ISBN: 84-87502-27-X
- HERNÁNDEZ, E & LANGA, A (2005), *Sobre la historia actual: entre política y cultura*, Abada, Madrid. ISBN: 84-96258-48-3
- HERRÁIZ, J.L., REDÓ, P., Universitat Jaume I & Fundació Gaetà Huguet 1995, *Republicanisme i valencianisme (1868-1938): la família Huguet*, Universitat Jaume I, Castelló de la Plana. ISBN: 84-8021-053-2
- MARTÍ, M., (1992) "La Restauración" a Gimeno, M.J., Chust Calero, M. & Alonso Tejada, A. 1992, *Historia de Castellón*, tomo 2, Prensa Valenciana, Valencia. p.530-540

- MESEGUER, L., (1992) “La cultura de los años treinta” a Gimeno, M.J., Chust Calero, M. & Alonso Tejada, A. 1992, *Historia de Castellón*, tomo 2, Prensa Valenciana, Valencia. p.632-640
- MEZQUITA, P (2014) «El carrer de Sant Antoni» *Font*, nº16. p.193-222
- MONLLEÓ, R., (1992) “El Sexenio Democrático (1868-1875)” a Gimeno, M.J., Chust Calero, M. & Alonso Tejada, A. 1992, *Historia de Castellón*, tomo 2, Prensa Valenciana, Valencia. p.521-529
- MONLLEÓ, R., (1999a) “Del Sexenio Democràtico a la Guerra Civil” a ORTELLS, V. & Castelló de la Plana. Ajuntament. Consell Municipal de Cultura 1999, *La Ciudad de Castellón de la Plana*, Ayuntamiento de Castellón de la Plana. Concejalía de Cultura, Castellón de la Plana. ISBN: 84-88664-80-X p. 283-313
- MONLLEÓ, R., (1999b) “La revolución liberal y el voto femenino: la religión como instrumento de poder” a Olaria Puyoles, C.R. 1999, *Deesses i Verges 2: Una iniciació històrica de les dones vistes per la religió*, Universitat Jaume I, Castelló. p.153-174.
- MONLLEÓ, R., (2004) “Señoritas y obreras bajo la tutela de la iglesia. Un estudio de la asociación de mujeres Obra Protección de Intereses Católicos de Castellón (1921-1927)” a *Millars: espai i història* 2004 volum 27, UJI, Castelló. p. 123-163
- PÉREZ, E. & Vila-real. Ajuntament (1991), *Los Ayuntamientos de la Restauración: Vila-real, 1877-1887*, Ajuntament, Vila-real. ISBN: 84-505-9987-3
- QUIROGA, A., (2010) “Nation and Reaction: Spanish Conservative Nationalism and the Restoration Crisis” a Romero Salvadó, F.J. & Smith, A. 2010, *The Agony of Spanish Liberalism: from revolution to dictatorship 1913-23*, Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke. ISBN: 978-0-230-55424-5. p.202-229.
- ROMERO, F.J., (2010) “Spain’s Revolutionary Crisis of 1917: A Reckless Gamble” a Romero Salvadó, F.J. & Smith, A. 2010, *The Agony of Spanish Liberalism: from revolution to dictatorship 1913-23*, Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke. ISBN: 978-0-230-55424-5. p.62-91.
- SARTHOU, C., CARRERAS I CANDI, F., Confederación Española de Cajas de Ahorros & Caixa d'Estalvis i Mont de Pietat de Castelló. Seminari d'Estudis Econòmics i Socials (1989), *Geografía general del reino de Valencia*, Confederación Española de Cajas de Ahorro, Madrid. ISBN: 84-7580-612-0
- VILANOVA, V. & Col·legi Públic Carles Sarthou (Vila-real) (2005), *25 aniversari CEIP Carles Sarthou*, Castelló. ISBN: 84-88331-86-X
- Vila-real. Agrupació Fotogràfica Sarthou Carreres, “Enfoque” nº 0.

Apèndix documental

C.P. CARLOS SARTHOU
Vila-real

PARTIDA DE NACIMIENTO DE CARLOS SARTHOU CARRERES

TRANSCRIPCIÓN

Número 478

**Carlos Sarthou y
Carreres**

La nota en esta misma
fecha al folio 42 del
Tomo 102 de la sección
de Defunciones del
Registro Civil de Jativa
de **Carlos Sarthou**
ocurrida el día 21 julio
1971.
Villarreal a 17 de
agosto de 1971

En la villa de Villarreal a las ocho de la mañana del día cinco de Noviembre de mil ochocientos setenta y seis; ante Don Javier Petit, Juez municipal y Don José Meseguer Cabedo Secretario, compareció Don Carlos Sarthou, natural de esta villa, mayor de edad, casado, según consta en este registro civil, sección de matrimonios, tomo octavo, folio dos; pasante de Notario, domiciliado en dicha villa, calle Mayor San Jaime, número treinta y siete, presentando con objeto de que se inscriba en el Registro Civil, un niño; y al efecto como padre del mismo declaró.

Que dicho niño nació en la casa del declarante, el día tres de los corrientes, a las ocho de la mañana.

Que es hijo legítimo del declarante y de su mujer Doña Rosa Carreres, natural de la ciudad, término municipal y provincia de Castellón, mayor de edad, dedicada a las ocupaciones propias de su sexo, domiciliada en el de su marido

Que es nieto por la línea paterna de Don Pascual Sarthou natural de esta villa, Notario, difunto y de Doña María Remedios Monfort, mayor de edad, viuda, dedicada a las ocupaciones propias de su sexo, natural y domiciliada en la ciudad, término municipal y provincial de Valencia y por la línea materna de Don Julio Carreres, natural de Blanes término municipal del mismo nombre, provincia de Tarragona, comerciante, difunto, y de Doña Vicenta Monllade, mayor de edad, viuda, dedicada a las ocupaciones propias de su sexo, natural y domiciliada en esta villa.

Y que al expresado niño se le había puesto el nombre de Carlos.

Todo lo cual presenciaron como testigos Vicente Franch y José Gil, mayores de edad, casados, alguaciles, naturales y domiciliados en esta villa.

Leída íntegramente esta acta e invitadas las personas que deben suscribirla a que la leyeran por si mismas si así lo creían conveniente, se estampó en ella el sello del Juzgado Municipal y la firmaron el Señor Juez, declarante y testigos y de todo ello como Secretario certifico.=

Interlineado = Notario = Tarragona = Valen y no los tachados =

Pasante de Notario = Abogado = Castellón.

Jaime Petit	C. Sarthou
José Gil	José Meseguer Cabedo
Vicente Franch	

Registro Civil de Vila-real (Castellón) : Sección 1ª - Tomo 18 - Página 124 - Nº 478

Font: Col·legi Públic Carles Sarthou de Vila-real

CERTIFICADO DE PARTIDA DE BAUTISMO	
<p>Diócesis de Segorbe-Castellón</p> <p>Provincia de Castelló</p> <p>Libro: 20</p> <p>Folio: 125</p> <p>Núm: 430</p> <p>NOTAS MARGINALES</p> <p>. Matrimonio el día 25/04/1926 con Josefa Calabuig Seguí (segundas Nupcias) en la Parroquia San Pedro de Valencia.</p>	<p>D. Javier Aparici Renau, Encargado del Archivo Parroquial de Arciprestal San Jaime Diócesis de Segorbe-Castellón</p> <p>CERTIFICA: Que según el acta reseñada al margen correspondiente al Libro de Bautismos;</p> <p>Carlos Sarthou Carreres</p> <p>NACIMIENTO el día tres de noviembre de mil ochocientos setenta y seis en Vila-real provincia de Castellón.</p> <p>BAUTISMO el día cuatro de noviembre de mil ochocientos setenta y seis</p> <p>PADRES</p> <p>Carlos Sarthou Natural de Vila-real (Castellón) Rosa Carreres Natural de Castellón de la Plana (Castellón)</p> <p>ABUELOS PATERNOS</p> <p>Pascual Sarthou Natural de Vila-real (Castellón) María del Remedio Monfort Natural de Valencia (Valencia)</p> <p>ABUELOS MATERNOS</p> <p>Julio Carreres Natural de Blanes (Girona) Vicenta Monllade Natural de Vila-real (Castellón)</p> <p>PADRINOS</p> <p>María del Remedio Monfort</p> <p>MINISTRO</p> <p>D. Tomás Saless</p> <p>Vila-real, a trece de noviembre de dos mil catorce</p> <p>(sello) (firma del encargado del archivo)</p> <p>(legalización)</p> <p>Obispado de Segorbe-Castellón</p> <p>Bisbat Sagorbe Vo Bo</p>

Font: Parròquia Arxiprestal Sant Jaume de Vila-real

Sarthou Carreres
ista de Játiva, Publicista
ador del Museo Municipal

Académico de las Reales de la Historia de
Madrid, la de Bellas Artes de Valencia
y la Hispánica-Americana, de Nueva York

Játiva y víspera de San José
Ilmo. Sr. Alcalde D. José Ferrer, en Villarreal

Distinguido Señor y amigo querido:
Siendo mañana el Santo Onomástico de Vd. le felicito
cordialmente deseándole salud y larga vida para celebrarlo
muchos años, para bien de su ilustre persona y de Villar-
real nuestra ciudad querida.

Supongo en poder de Vd. mi carta anterior de este
mismo año, y sueño mi ilusión de ir a morir en esa
nada ciudad que meció mi cuna hace ya 84 años.
Le abraza cariñosamente su buen amigo

Carlos Sarthou Carreres

Játiva y vísperas de San José
Ilmo. Sr. Alcalde D. José Ferrer, en Villarreal

Distinguido Señor y amigo querido:
Siendo mañana el Santo Onomástico de Vd. le felicito
cordialmente deseándole salud y larga vida para celebrarlo
muchos años, para bien de su ilustre persona y de Villarreal
nuestra ciudad querida.

Supongo en poder de Vd. mi carta anterior de este
mismo año, y sueño mi ilusión de ir a morir en esa
estimada ciudad que meció mi cuna hace ya 84 años.

Le abraza cariñosamente su buen amigo.

Carlos Sarthou Carreres

Apèndix fotogràfic

Font: Col·legi Públic Carles Sarthou de Vila-real

1957

CARLOS SARTHOU CARRERES. Uno de los más ilustres hijos que ha dado la ciudad de Vila-real. En 1957 publicó 'Iconografía Mariana', dentro de una numerosísima e inacabable lista de libros y publicaciones, entre ellas 'Geografía General del Reino de Valencia: Provincia de Castellón'. Falleció en julio de 1971. Colección: **Archivo Municipal de Vila-real**.

Font: Col·legi Públic Carles Sarthou de Vila-real

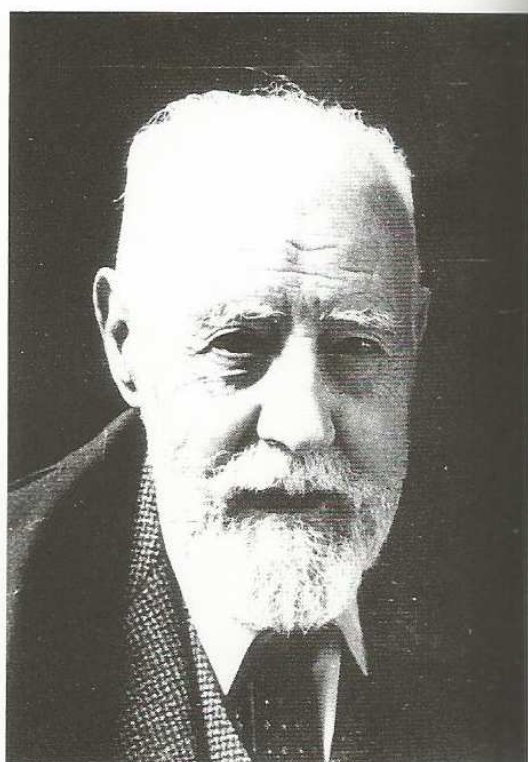
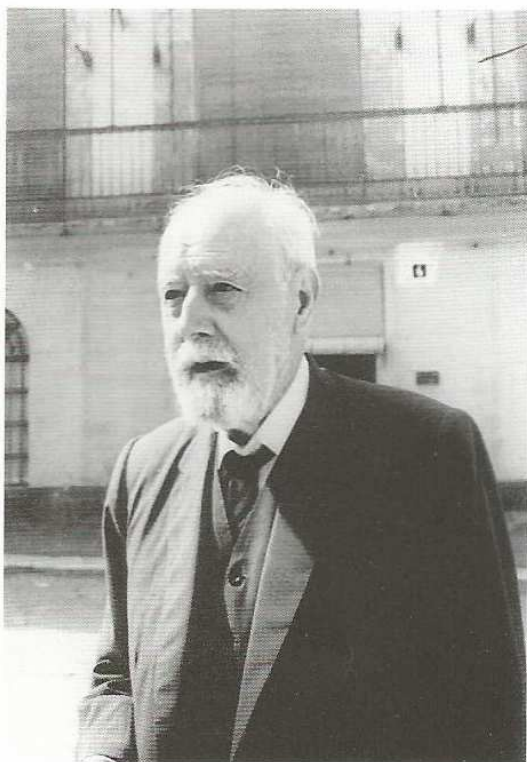
Carlos Sarthou amb José María Doñate

Font: 25 aniversari CEIP Carles Sarthou p.105

Font: 25 aniversari CEIP Carles Sarthou p.105

Carlos Sarthou amb la família de Manuel Cabedo.

Font: 25 aniversari CEIP Carles Sarthou p.106

Font: *25 aniversari CEIP Carles Sarthou* p.107

Visita al temple de sant Pasqual, maig 1955

Font: 25 aniversari CEIP Carles Sarthou p.107

Processó de sant Pasqual, maig de 1955

Font: 25 aniversari CEIP Carles Sarthou p.108

Rotulació del carrer dedicat a Carles Sarthou, setembre de 1958

Font: 25 aniversari CEIP Carles Sarthou p.108

Rotulació del carrer dedicat a Carles Sarthou, setembre de 1958

Font: 25 aniversari CEIP Carles Sarthou p.109

Visita a Xàtiva d'un grup de Vila-real, any 1957

Font: 25 aniversari CEIP Carles Sarthou p.109

Visita a Xàtiva d'un grup de Vila-real, any 1957

Visita a Xàtiva d'un grup de Vila-real, any 1957

Font: 25 aniversari CEIP Carles Sarthou p.110